

TEODORA SHEK BRNARDIĆ
Hrvatski institut za povijest, Zagreb
E-mail: teashek@gmail.com

Izvorni znanstveni rad
UDK: 94(497.584Dubrovnik)"17"
929Sorkočević, M. J.
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/mwo1vc35py>
Primljeno: 13. 3. 2023.
Prihvaćeno: 28. 6. 2023.

DOMOLJUBNO DRUŠTVO (1793.-1794.) I PROSVJETITELJSKA NASTOJANJA MIHA SORGA

TEODORA SHEK BRNARDIĆ

Sažetak: Domoljubno društvo, koje je 1793. osnovao dubrovački vlastelin Miho Sorgo (1739.-1796.), smatra se prvim pravim prosvjetiteljskim društvom u Dubrovačkoj Republici, okrenutim praktičnosti i društvenoj angažiranosti, uz zauzimanje kritičnog stava prema dubrovačkoj stvarnosti, a pogotovo prema aristokratskoj oligarhiji u Senatu. Premda je Europa toga doba doživljavala duboke društvene i političke transformacije, statičnost dubrovačkih konzervativnih krugova nije dozvoljavala nikakve pokušaje reforme. Zbog toga se društvo reformista održalo tek godinu dana. U ovome radu prikazuje se razvoj akademske društvenosti u Dubrovniku do 18. stoljeća te osnutak, ciljevi i članstvo Domoljubnog društva. Posebna se pažnja poklanja temama sačuvanih govora i konceptu prosvijetljenog i starog vlasteoskog domoljublja te djelovanju vlastelina Toma Bassegljija, čiji se prosvjetiteljski profil oblikovao tijekom boravka u Bernu, Göttingenu i Beču.

Ključne riječi: prosvjetiteljstvo, domoljublje, Dubrovačka Republika, reforme, društvenost, javnost

Keywords: Enlightenment, patriotism, Republic of Dubrovnik, reforms, sociability, public sphere

Uvod: Dubrovnik i prosvjetiteljstvo

U 18. stoljeću Dubrovačka Republika nije bila poznata u Europi po prosvjetiteljstvu, već po republikanskoj slobodi. Naime, Republika se ubrajala među malobrojne postojeće aristokratske republike zajedno s Venecijom, Luccom, Genovom i San Marinom u Italiji te Nizozemskom i Švicarskom konfederacijom. Njihov je oblik vladavine intrigirao prosvjetiteljske mislioce poput Voltaira i Montesquieua, dok je Jean Jacques Rousseau kao građanin Ženeve bio i sam republikanac i u svojim je djelima promovirao republikansku

misao.¹ Republikom je stoljećima upravljala zatvorena vlastela² u nasljednom nizu, na čelu s knezom koji se iznova birao svaki mjesec, što je izazivalo čuđenje posjetilaca.³ Najveća je moć bila u rukama Senata, posebnog političkog tijela između Malog i Velikog vijeća u koje su mogli biti izabrani samo vlastelini.⁴ Sam vrh državne vlasti provodio je katolički ekskluzivizam što je pojačavalo konzervativnost dubrovačke sredine. Ipak, malena je katolička državica okružena mletačkom i osmanskim silom bila izuzetno stabilna tijekom stoljeća, bez društvenih nemira i činila je sve da očuva svoju nezavisnost.⁵ Pored toga, grad Dubrovnik u širem je slavenskom svijetu bio poznat po kulturno-umjetničkim dostignućima iz doba humanizma i renesanse, pogotovo na području književnosti i drame, zbog čega se percipirao kao jako kulturno središte. Godina 1667. bila je fatalna jer je Veliki potres ostavio Grad u ruševinama: izgubivši gotovo pola stanovništva, nikad se nakon toga nije u potpunosti oporavio. Ipak, Dubrovnik se u odnosu na susjednu zapuštenu mletačku Dalmaciju isticao u svakom pogledu. Prilikom prvog posjeta 1780. godine talijanski je prirodoslovac i prosvjetitelj Alberto Fortis (1741.-1803.), koji je Europi otkrio Dalmaciju u putopisu *Viaggio in Dalmazia* (1773.),⁶ bio oboren s nogu uspoređujući Dubrovnik s antičkom Spartom:

Oh! Ovdje, ovdje ima dobrih, lijepih stvari. Materijalni sastav plemenitoga grada lijepo je ukrašen, pored svega što je unazad sto godina sve bilo propalo od potresa; predgrađa rajska i elegantna usprkos vrletnom kršu koji je kao okosnica

---

¹ Ovaj je rad proširena i nadopunjena verzija teksta objavljenog na ruskom jeziku: Teodora Shek Brnardić, "Prosveshchenie na zakate Dubrovnitskoj respubliki: Patrioticheskoe obshchestvo (1793-1794)", *Tsentralnoevropeiskie Issledovania* 3/12 (2021.), 237-268. Rad je nastao u sklopu projekta Hrvatske zaklade za znanost "Europski korijeni moderne Hrvatske: transfer ideja na političkom i kulturnom polju u 18. i 19. stoljeću, IP-2018-01-2539 (EuKor)".

U 18. stoljeću klasična republikanska ideja doživjela je posebnu prihvaćenost od prosvjetiteljskih mislilaca na čelu s francuskim enciklopedistima i Rousseauom. Na republikanstvo se gledalo kao na način života, a ne političku snagu, što je omogućavalo njezinu depolitiziranu primjenu i u monarhijama. Tako je i ruska carica Katarina II. za sebe govorila da ima "republikansku dušu" (*l'âme républicaine*) bez obzira što je njezina vladavina zbog veličine zemlje bila nužno autokratska. Javni odgoj smatrao se sredstvom pomoću kojega se od podanika moglo učiniti rimske građane i domoljube koji će biti voljni žrtvovati se za svoju domovinu. O modalitetima prosvjetljenoga domoljublja u monarhijama vidi Teodora Shek Brnardić, "Modalities of Enlightened Monarchical Patriotism in the Mid-Eighteenth Century Habsburg Monarchy", u: *Whose Love of Which Country? Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe*, ur. Balázs Trencsényi i Márton Zsalkalicszy, Leiden: Brill, 2010., 631-661.

² O nasljednoj aristokraciji opširno kod Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode: dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zagreb: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999.

³ Nella Lonza, *Kazalište vlasti. Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2009., 40.

⁴ Najsažetiji pregled kod Nella Lonza, "Izborni postupak Dubrovačke Republike", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 38 (2000.), 9-52.

⁵ Ovu tezu opširno dokazuje Lovro Kunčević, *Vrijeme harmonije. O razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke Republike*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2020.

⁶ Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, prev. Mate Maras, Zagreb: Globus, 1984., 2004. O raznim aspektima toga otkrića vidi Larry Wolff, *Venice and the Slavs: The Discovery of Dalmatia in the Age of Enlightenment*, Stanford: Stanford University Press, 2001.

ovoga neplodnoga kraja, obrađivanje zemlje neizmjereno bolje od svega što je podnošljivo u mletačkoj Dalmaciji, to su prve stvari koje padaju u oči radoznomu strancu. Formalna je strana kudikamo bolja: kultura vrlo proširena kod vlastele, disciplina u narodu, spartansko poštenje u državnim načelima, spontanost i pristojnost čudesno dobro dozirane u razgovorima... Što hoćete da Vam kažem? Ovaj dobri i lijepi kraj ima sve pogodnosti koje bih mogao zaželjeti u najkulturnijem talijanskom gradu, a bez njegovih neugodnosti i zala.⁷

S druge strane, u konstelaciji krhkosti i okruženja moćnim državama, pogotovo Osmanskim Carstvom i Mletačkom Republikom, dubrovačke su vlasti pomno pazile da se spriječi širenje bilo kakvih subverzivnih i nepoćudnih ideja. Naime, susjedne bi države zasigurno bilo kakav prevrat ili revoluciju iskoristile za gašenje dubrovačke nezavisnosti. Tako u Gradu nije bilo ni sveučilišta ni nikakvih drugih školskih ustanova osim isusovačkoga (poslije pijarističkoga) kolegija koji su pohađali mladi vlastelini prije stupanja u državnu službu. Rijetki koji su imali financijskih mogućnosti odlazili su na usavršavanje i studij prava u inozemstvo, pogotovo na talijanska sveučilišta u Rimu, Bologni, Sieni i Napulju, a među pučanima stipendirala su se samo deficitarna zanimanja poput medicine, ali i glazbenih i likovnih umjetnosti. Za cenzuru nije bila nadležna samo Katolička crkva, već je postojao i državni ured u okviru Senata kojem su se prijavljivale sve novopridošle i uvezene knjige. Javnih knjižnica nije bilo, a tiskarska djelatnost započela je tek 1783. godine tiskanjem strogo kontroliranih knjiga ponajviše iz stare dubrovačke povijesti i književnosti.⁸ Dubrovnik bez obzira na glazbeno-kazališne aktivnosti nije imao urbanu infrastrukturu koja bi pogodovala razvoju znanosti i umjetnosti u prosvjetiteljskom smislu, pa je tako prema sudu nekih stranih posjetilaca, ali i samih prosvjetljenih Dubrovčana⁹ opća razina znanja - mjerilo napretka u prosvjetiteljstvu - i

⁷ Pismo Alberta Fortisa trogirskom plemiću Anti-Radošu Michieli Vitturiju od 24. siječnja 1780. Valtazar Bogišić, *Dva neizdana pisma Alberta Fortisa o Dubrovniku*, Dubrovnik: Srpska dubrovačka štamparija, 1905., 29. Bogišićev prijevod malo je osuvremenjen.

⁸ Žarko Muljačić, "O prvoj dubrovačkoj tiskari" *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 4-5 (1956.), 583-612; Isti, "O drugoj dubrovačkoj tiskari", *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 10-11 (1966.), 309-331; Vesna Čučić, "Prvi tiskari u Dubrovniku: s popisom tiskane građe", *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 48, 3/4 (2005.), 108-158. Pregledno kod Teodora Shek Brnardić, "Intelektualni razvoj", u: *U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, ur. Lovorka Čoralčić, Zagreb: Matica hrvatska, 2013., 212.

⁹ "Oni ne mogu zamisliti da se netko može baviti znanstvenim radom ako nije svećenik, a najprezirnije što o nekome mogu reći jest da piše knjigu." Tomo Basiljević, "Bilješke o malim gradovima i o malim državama (prev. Žarko Muljačić)", *Dubrovnik* 13 (1970.), 135. I sam osnivač Domoljubnog društva Miho Sorgo napominje u svojoj raspravi o slavenskom jeziku *Disquisitiuncula de vulgari illa lingua Illyrica, excerpta ex commentariis auctoris in opusculum L. C. Tuberonis, cura comitis de Sorgo editum Rhacusae 1790. apud A. Trevisan*: "No, budući da onom tko se lati nauke (studiis) nije obećana nikakva nagrada ili hvala, osim one kojoj se može nadati od nepoznatih ljudi raspršenih po svijetu, nekakav žar da se čovjek sav preda nauci ili se nikad ne pali, ili vrlo brzo gasne. Zbog toga se događa to da su naša očekivanja u tim stvarima neprestano velika, no tek se malo toga ostvari (prev. Vlado Rezar)". Vlado Rezar, "Kratak prilog poznavanju rada Miha Sorga (1739.-1796.)", *Dubrovački horizonti* 31 (2000.), 54.

općenito interes za znanost bio prilično nizak: "Dubrovnik je uvijek bio bogat učenim ljudima i znamenitim književnicima, ali su oni većinom uspijevali izvan domovine i daleko od nje stjecali veliko ime i slavan glas. I sada ima nekoliko Dubrovčana koji su vrlo glasoviti, koji žive neki u jednom, a neki u drugom mjestu Europe, a u Dubrovniku vlada najveće neznanje, ili vrlo malo učenosti."¹⁰ Vlastelin Tomo Bassegli (1756.-1806.), koji je niz godina proveo u srednjoeuropskim gradovima "vrlom za znanjem ljubavljvu vabljen",¹¹ bio je još kritičniji u opisu dubrovačke duhovne klime nakon povratka iz Beča u ljeto 1792. godine:

Naši dobri sugrađani danas se nalaze u ovom hermafroditском stanju između kulture i barbarstva. Oni spajaju na vrlo nezgodan i odvratan način divljačku glupost s porocima i izrugivanjem uglađenih i pokvarenih naroda. Najbolji među njima vide dobro, a posvuda rade loše stvari iz navike. Ostali čame u drskom neznanju i u oholjoj bijedi koja često postaje i nepravedna. Lijenost, kći neznanja i bijede, sprječava ih da izađu iz ovog stanja čak i više nego njihova fizička i politička situacija. Ali vrijeme će ih natjerati da usprkos sebi samima napreduju prema cilju prema kojem je poredak stvari učvrstio njihovu težnju. Svaki dobar građanin mora odrediti tu težnju prema dobru onoliko koliko je [ona] u njemu. Upravo bacanjem sjemenja domoljubnih ideja, stavljajući u opticaj korisne istine, čineći probitačne pokušaje za opće dobro, čovjek ima pravo nadati se nečemu za ovu siromašnu, malu zemlju, kojoj bi ipak moglo biti mnogo bolje nego što jest.¹²

Dubrovački znanstvenici i literati predvođeni slavnom "trojkom" fizičara Ruđera Boškovića (1711.-1787.), njutonista Benedikta Staya (1714.-1801.) i prevoditelja Homera Rajmunda Kunića (1719.-1794.) proslavljali su se ponajprije u inozemstvu, najviše na talijanskom tlu. Kunić i Stay bili su u Rimu dio "kolonije dubrovačkih latinista" koja je u duhu klasicizma okupljala ondašnje najbolje latiniste i greciste,¹³ na što su u

¹⁰ Izvještaj anonimnog austrijskog izvjestioca Mariji Tereziji iz god. 1775./76. Maja Novak, "Dubrovnik u drugoj polovici 18. stoljeća", *Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku* 15-16 (1978.), 139 i 141.

¹¹ ... *pulcro doctrinae illectus amore...* Brno Džamanjić, "Poslanica Tomi Jakovljevu Bassegli, vlastelinu dubrovačkom, prev. Josip Torbarina", u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti. Hrvatski latinisti II. Pisci 17-19. stoljeća*, ur. Rafo Bogišić, Zagreb: Matica hrvatska i Zora, 1970., 552-553.

¹² *Nos bons concitoiens sont aujourd'hui dans cet etat emaphrodite entre la culture et la barbarie. Ils associent d'une manière tres incommode et tres degoutante la stupidité sauvage avec les vices et les ridiculs de nations polisés et corrompus. Les meilleurs d'entre eux voient le bien et font partout le mal par habitude. Les autres crupissent dans une ignorance presumptueuse, et dans une misere orgueilleuse qui devient même souvent injuste. La paresse, fille de l'ignorance et de la misère, les empeche de sortir de cet etat plus encore que leur situation phisique et politique. Mais le temps les fera avancer malgré eux vers le but vers lequel l'ordre des choses a fixé leur tendance. Tout bon citoyen doit determiner cette tendance vers le bien autant qu'il est en lui. C'est en jetant des germes des idées patriotiques, en mettant en circulation de verités utiles, en faisant des essais avantageux au bien generale qu'on est en droit d'esperer quelque chose pour ce pauvre, petit pays qui porroit pourtant etre beaucoup moins mal de ce qu'il est.* Nedatirani i iskrižani koncept pisma Toma Basseglja Stjepanu Rajčeviću. Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-253, Arhiv obitelji Bassegli, kut. 11, C/11. Vidi bilj. 76.

¹³ Žarko Muljačić, "O Petru Franu Aletinu (1768-1836)", *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 8-9 (1962.), 626.

domovini bili posebno ponosni. Međutim, razvoj javnosti i institucija društvenosti toliko karakterističnih za 18. stoljeće nije bilo moguće zaustaviti i u samom Dubrovniku, kako zbog kulturnog tako i zbog političkog konteksta. Pojedine obitelji i kozmopolitski pripadnici dubrovačke vlastele živo su pratili događanja i strujanje novih ideja, ponajviše preko veza s talijanskim državama koje su im bile najbliže i u geografskom i u kulturnom smislu. Privatne knjižnice punile su se recentnim, ali i zabranjenim knjigama¹⁴ koje su se međusobno posuđivale, a istomišljenici su se za čašicu razgovora bilo ozbiljnoga, bilo za zabavu, okupljali u privatnim prostorima kuća, ljetnikovaca i salona.¹⁵

S druge strane, politički je kontekst nakon krize iz sredine 60-ih godina 18. stoljeća, kad se promijenio izborni zakon¹⁶ i produbilo rivalstvo između stranke "salamankeza" i "sorboneza" unutar vlasteoskoga staleža,¹⁷ također mogao nagnati neke pripadnike vlastele da svoje viđenje domoljublja revidiraju u skladu s prosvjetiteljskim standardima. Pritom je na prvo mjesto izbila želja za reformom, odnosno za poboljšanjem postojećeg stanja u cilju širenja korisnih znanja i postizanja napretka.¹⁸ Prema talijanskom povjesničaru prosvjetiteljstva Francu Venturiju (1914.-1994.), upravo je spoj ili "brak" domoljublja (patriotizma) i kozmopolitizma bilo glavno obilježje europskog prosvjetiteljstva,¹⁹ a pokretači promjena bili su ljudi koji su znali u lokalne sredine prenijeti iskustva stečena na putovanjima i vezama s prosvjetiteljima iz razvijenijih zemalja. Venturijevu metodologiju u hrvatskom kontekstu primijenio je u svojim istraživanjima kulturni

---

¹⁴ Nada Beritić, "O zabranjenim knjigama u Dubrovniku potkraj 18. i početkom 19. stoljeća", u: ista, *Otkrića iz arhiva*. Split: Književni krug, 2000., 172-177.

¹⁵ Slavica Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1996.; ista, "Kulturni krug Luke i Miha Sorga (Sorkočevića): glazbenici, pjesnici i diplomati", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 54 (2016.), 247-262; T. Shek Brnardić, "Intelektualni razvoj", 212. O glazbenim aristokratskim krugovima posebno kod obitelji Sorgo vidi Vjera Katalinić, *Sorkočevići, dubrovački plemići i diplomati*, Zagreb: Muzički informativni centar, 2014.

¹⁶ N. Lonza, "Izborni postupak Dubrovačke Republike", 9-52.

¹⁷ Više o tim stranačkim sukobima kod Žarko Muljačić, "O strankama u starom Dubrovniku. Prilog povijesti dubrovačkog društva 18. stoljeća", *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 6-7 (1959.), 25-40.; isti, "Salamankezi i sorbonezi u Dubrovniku. Prilog etimologiji naših političkih naziva", *Filologija* 2 (1959.), 161-173. Razdori i neslaganja unutar dubrovačke vlastele bili su poznati i Voltaireu: *Voulez-vous que nous ayons le plaisir d'examiner à fond tous les gouvernements de la terre, depuis l'empereur Chinois Hiao, & depuis la horde hébraïque jusqu'aux dernières dissensions de Raguse & de Genève?*. [Voltaire], *Dialogues et entretiens philosophiques. Œuvres de Voltaire*, sv. 36, Paris: Stoupe, 1792., 313.

¹⁸ Pojavile su se i prije nezamislive ideje pretvaranja dubrovačkog političkog sustava iz nasljedne u izbornu aristokraciju, a pobornik toga bio i Tomo Bassegli: "Od čega potječe, dakle, sve zlo koje od nje proizlazi, ako ne od lošeg državnog uređenja, tj. od nasljedne aristokracije, po kojemu vlastela može stvarati nesreću svojih podanika?" Tomo Bassegli, [Misli o revoluciji u Europi i u Dubrovniku], Citirano u: Žarko Muljačić, "Dubrovački disident i njegov 'istražitelj'", u: *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija / La République de Dubrovnik (Raguse) et la Révolution française*, ur. Miljenko Foretić, Dubrovnik: Matica hrvatska, 1996., 76.

¹⁹ John Robertson, "Review Article: Franco Venturi's Enlightenment", *Past & Present* 137 (1992.), 193; Teodora Shek Brnardić, "Intellectual Movements and Geo-Political Regionalization: The Case of the East European Enlightenment", *East Central Europe / ECE* 32/1-2 (2005.), 170-171.

povjesničar Žarko Muljačić koji je veliki dio svog istraživačkog rada posvetio upravo rasvjetljavanju hrvatskog - a posebno dubrovačkog - udjela u europskom prosvjetiteljstvu te vezama i relacijama koje su lokalni prosvjetitelji imali s prosvjetiteljskim središtima u Italiji i drugdje.²⁰

U dubrovačkom se kontekstu taj aspekt prosvjetiteljskih aktivnosti, koji je na više mjesta proučavao i sam Muljačić, može promatrati u inicijativi i kratkotrajnom djelovanju tzv. Domoljubnog društva²¹ učenog vlastelina, literata i mecene Miha Sorga (1739.-1796.), "jednoga od najobrazovanijih ljudi, ljubitelja umjetnosti i književnosti", "punoga dobroga ukusa općenito za lijepe umjetnosti", "zanesenog ljubavlju prema starinama".²² Sorgo je od rane mladosti bio čovjek "u pokretu", povezivao je na svojim putovanjima dubrovačku sredinu s talijanskim prosvjetiteljskim i mondenim središtima. Izabravši samački život kako bi se uz službu mogao posvećivati znanosti, rado je posjećivao Padovu, Vicenzu i Veneciju, gdje je imao mnogo prijatelja i bio rado viđen gost u znanstvenim društvima, salonima i sastajalištima ljubitelja i ljubiteljica znanosti i književnosti, s kojima je održavao veze i preko pisama, ali i pisanja za časopise.²³ Zato će se u ovom radu prikazati osnutak

²⁰ Žarko Muljačić, "Tomo Baseljić u Göttingenu", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 36 (1998.), 227 i Ljerka Schiffler, "Prinos istraživanju hrvatske kulturne povijesti: Žarko Muljačić, *Iz dubrovačke prošlosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2006, 308 str.", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 65-66 (2007.), 136. Nažalost, nakon Muljačića gotovo se nitko nije posvećivao ovim temama.

²¹ Kako je društvo bilo privatnog, tj. klupskog, a ne javnog karaktera, nije ostala sačuvana nikakva arhiva, već nam o njegovom postojanju svjedoče samo sporadična spominjanja u tiskanim životopisima, korespondenciji i sačuvanim rukopisnim govorima u obiteljskim arhivima, što su sve bili slučajni pronalasci pojedinih istraživača. Vidi Rudolf Maixner, "O akademiji Miha Sorkočevića", *Građa za povijest književnosti hrvatske* 24 (1952.), 57-67 i Žarko Muljačić, "Dva priloga povijesti dubrovačkih akademija", *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 4-5 (1959.), 319-340; ovaj značajan rad reprintiran je u zborniku radova Žarka Muljačića, *Iz dubrovačke prošlosti*, Zagreb: Matica hrvatska, 2006., 121-140. Ostali autori uglavnom navode rezultate istraživanja ove dvojice. Analiza jednoga održanoga govora o odgoju vlastele koji se pripisuje Francescu Mariji Appendiniju predmet je istraživanja Relje Seferovića, "Politička retorika Francesca Marije Appendinija pred kraj Republike", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 53/2 (2015.), 311-349.

²² Dubrovački kulturni povjesničar i Sorgov suvremenik, pijarist Francesco Maria Appendini (1768.-1837.), prepun je hvale u svojim djelima za Sorgova prosvjetiteljsko-kulturna nastojanja u Dubrovniku. Francesco Maria Appendini, *De vita et scriptis Junii Antonii filii comitis de Restiis patricii Ragusini commentariolum*, u: isti, *Junii Antonii comitis de Restiis patricii Ragusini carmina*, Padova: typis seminarii, 1816., ix; Francesco Appendini, *De vita et scriptis Bernardi Zamaganae patricii Rhacusini*, Zara: Ivan Demarchi 1830., 54, gdje Appendini naglašava da je Sorgo mogao čitati grčko i latinsko pjesništvo u izvorniku. Iz Sorgovih izdanja dubrovačkih pisaca znamo da je pisao na latinskom jeziku. Poznavanje klasičnih jezika Sorgo je stekao kao đak u isusovačkom *Collegium Ragusinum*. Ondje mu je profesor bio poznati grecist o. Vlaho Bulić (1717.-1759.) koji mu je vjerojatno usadio ljubav prema grčkom jeziku i starinama. Sorgo je studirao filozofiju i retoriku kod poznatog profesora Francesca Marije Zanottija (1692.-1777.) u Bologni, a potom je putovao u više navrata po glavnim talijanskim gradovima. Vlaho Stulli, "(Michele Antonio) Sorgo", u: *Biografia degli Italiani illustri nelle scienze, lettere ed arti del secolo XVIII, e de' contemporanei compilata da letterati italiani di ogni provincia*, ur. Emilio de Tiplado, sv. 1. Venezia: Alvisopoli, 1834., 416.

²³ Stulli posebno ističe Sorgova prijateljavanja s opatom Giuseppeom Toaldom (1719.-1797.), astronomom i meteorologom, sa slavnim lingvistom i prevoditeljem opatom Melchiorreom Cesarottijem (1730.-1808.) i naravno prirodoslovcem Albertom Fortisom (1741.-1803.) koji mu je bio najbliži od svih i na čijim je rukama navodno

i ciljevi Domoljubnog društva, njegovi članovi, teme sačuvanih govora, a posebna će se pažnja pokloniti temi govora o potrebi osnivanja znanstvenih društava koji predstavljaju glas za promjene, tj. reformu stare Republike i ostvarenje prosvjetiteljskog projekta u malenoj jadranskoj državici. Kao dijakronijski uvod u temu najprije će se ukratko prikazati razvoj akademske društvenosti u Dubrovniku u doba renesanse i baroka te pokazati karakter njihova djelovanja, koja nisu odgovarala ukusu prosvjetitelja.

Dubrovačke akademije od dokolice (*otium*) do djelovanja (*negotium*)

U skladu s humanističkom filozofijom dubrovačka je intelektualna i politička elita utjelovljena u aristokraciji još od razdoblja renesanse razlikovala vrijeme za rad i nerad, tj. za djelovanje (lat. *negotium*) i dokolicu (lat. *otium*).²⁴ Ta je dihotomija u ljudskom stvaralaštvu bila prisutna još od antike, a preuzeli su je humanistički filozofi i mislioci, kao i radno aktivna dubrovačka vlastela. *Otium* je podrazumijevao stvaralački predah od poslova, vrijeme u kojem se djelatni čovjek mogao posvetiti književnim aktivnostima (*litterae*), tj. sebi i svojim literarno-znanstvenim interesima koji su mu služili za duhovnu izgradnju. Boraveći u svojim Arkadijama utjelovljenim u ladanjskim ljetnikovcima poput Trstenog i Rijeke dubrovačke, dokoličari se ipak nisu uvijek prepuštali samoći, već su tražili društvo istomišljenika koji nisu nužno morali pripadati istom staležu. Za razliku od stvarnog života, u ovim su se druženjima miješali plemići i pučani, kako je već bilo uobičajeno u "književnoj republici" (*res publica litteraria*), povezani ljubavlju prema stihotvorstvu, jezičnim pitanjima i općenito erudiciji.²⁵

---

umro u Parizu 1796. godine. V. Stulli, *ibid.* Za Sorga Fortis kaže u jednoj svojoj posveti da mu je jedan od najdražih prijatelja koje ima (...*d'uno de' più cari, de' più antichi, de' più desiderati amici ch'io m'abbia...*). Alberto Fortis, *Lettere geografico-fisiche sopra la Calabria, e la Puglia al Conte Tommaso de Bassegli*, Napoli: Giuseppe Maria-Porcelli, 1784., iii. Sorgo je zalazio i u književni salon poznate mletačke *salonnière* Isabelle Teotochi Marin Abrizzi (1761.-1836.) - mletačke Madame de Staël - a novinarka Elisabetta Caminer Turra (1751.-1796.) čak ga je pozvala 1787. godine da joj pomogne oko uređivanja njezina trećeg časopisa pod nazivom *Nuovo giornale enciclopedico*. Žarko Muljačić ističe da su se sa Sorgom družili talijanski prosvjetitelji zainteresirani za "ilirsku", tj. slavensku književnost, kulturu i običaje. O tim prijateljstvima vidi Žarko Muljačić "Miho Sorkočević i talijanski prosvjetitelji", u: isti, *Fortisološke studije*, Split: Književni krug, 2011., 7-18; isti, "Le amicizie letterarie italiane di Miho Sorkočević", u: *Problemi di lingua e letteratura italiana del Settecento. Atti del Quarto Congresso dell'Associazione internazionale per gli studi di lingua e letteratura italiana (Magonza e Colonia, 28 aprile -1 maggio 1962)*, Wiesbaden: Franz Steiner, 1965., 164-169; isti, "Isabella Teotochi Marin i Miho Sorkočević: jedno književno prijateljstvo", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 33 (1995.), 137-147.

²⁴ Latinski termin *otium* značio je "odmor" i "dokolicu", a *negotium* doslovnu negaciju ili "odsutnost dokolice", tj. "aktivnost", "posao", "rad". U antičkom Rimu, na koji su se naslanjali humanisti, dihotomija je upućivala na kontrast između "privatne odijeljenosti i javnoga političkoga života" (u djelima Cicerona, Salustija, Plinija Mlađeg i ostalih). Michael Stolz, "Otium et Negotium: Reading Processes in Early Italian and German Humanism", u: *Reading Books and Prints as Cultural Objects*, ur. Evangelia Stead, Cham: Palgrave Macmillan, 2018., 81-82.

²⁵ Zdenka Janeković Römer, "Otium litterarum, utočište, ishodište", *Kolo* 4 (2004.), <https://www.matica.hr/kolo/294/otium-litterarum-utociste-ishodiste-20152/> (pristupljeno 12. svibnja 2023.)

Prva takva akademija u Dubrovniku, koji je i zbog svoje romanske i rimokatoličke kulture održavao žive veze s Italijom, bila je *Accademia degli Concordi* ili Akademija složnijeh osnovana po tzv. talijanskom "modelu" renesansnih akademija. Njezin je inicijator polovicom 16. stoljeća bio dubrovački vlastelin Savino de Bobali Sordo (1530.-1585.) zajedno s Mihom Monaldijem (1540.-1592.). Okupljala je Bobalijeve prijatelje koji su poput njega bili skloni ne latinskoj, već talijanskoj poeziji u sklopu pokreta obnove petrarkizma.²⁶ O samoj akademiji ne zna se skoro ništa, a pretpostavlja se da se okupljala u dvorani iznad carinarnice u palači Sponza.

Krajem 17. stoljeća u Dubrovniku se, tek oporavljenom od Velikog potresa 1667. godine, u istom prostoru okupljaju pjesnici i učeni literati u Akademiji ispraznijeh ili dangubijeh (lat. *Accademia otiosorum eruditorum*, tal. *Accademia degli Oziosi Eruditi*) po uzoru na znamenitu *Accademia degli Arcadi* osnovanu u Rimu 1690. godine. Talijanska Arkadija imala je za cilj povratak jednostavnosti u poeziji nasuprot baroknoj kićenosti i nadutosti te je težila obnovi književnog ukusa. Inspiracija joj je bila antička Arkadija, idilični pastirski kraj na grčkome Peloponezu prepun pastira ovjekovječenih u Vergilijevim *Bukolikama* ili *Pastirskim pjesmama*.²⁷ Akademija Arkadija ubrzo je postala moda i raširila se po mnogim talijanskim gradovima, kao i preko Jadrana u hrvatskim krajevima. Naime, arkadska je poezija postala stil života društvene i intelektualne elite i na kontinentu i na moru jer je bila svježija nadopuna klasično-humanističkom odgoju kakav se dobivao ponajprije u isusovačkim kolegijima.

Dubrovačka Akademija dangubijeh okupljala je pripadnike uglednika iz vlasteoskog, ali i pučkog, tj. građanskog staleža, mladiće i starce, Talijane i Dubrovčane, trgovce i svećenike. Prema Mirku Deanoviću, u Akademiji je prevladavao konzervativni svjetonazor, karakterističan za vlastelu (pripadnici obitelji Sorgo, Bona itd.) i svećenstvo (benediktinci, isusovci) koji su dominirali među academicima.²⁸ Akademija nije radila kontinuirano, već je tijekom 40 godina (između 1690. i 1730. godine) nekoliko puta morala biti "oživljavana", i to uglavnom povodom neke prigode.²⁹ Književni jezik bio je nominalno u središtu interesa akademičara te su radili na tome da se on obogati u svrhu obnove književne djelatnosti. Planovi su uključivali i izradu bogatog latinsko-talijansko-hrvatskog rječnika, do čega, nažalost, nije došlo. Iza Akademije, koja je bila javnoga karaktera³⁰ i imala je državno priznanje (ali ne i financijsku potporu), nisu ostali nikakvi značajniji tragovi.

²⁶ Rafo Bogišić, "Akademija 'Složnih' (dei Concordi) u Dubrovniku 16. stoljeća", *Croatica* 17 (1986.), 67.

²⁷ Mirko Deanović, "Odrzi talijanske akademije 'degli Arcadi' preko Jadrana", *Rad JAZU* 248 (1933.), 4–5.

²⁸ *Ibid.*, 55.

²⁹ *Ibid.*, 42.

³⁰ Nazivala se *pubblica*, za razliku od drugih akademija privatnoga karaktera koje su se nazivale *particolare*, a kojih je isto bilo. *Ibid.*, 46.

U doba prosvjetiteljstva, kada je smisao za praktičnost i ovozemaljsku sreću dostigla vrhunac,³¹ rad književnih akademija koje nisu pokazivale neposrednu korist za društvo bio je posebno izvrgnut kritici. Takva je bila i negativna recenzija mletačkoga prirodoslovca i prosvjetitelja Alberta Fortisa, koji je u časopisu *Nuovo giornale enciclopedico* 1784. napisao oštru kritiku prvog izdanja novoosnovane tiskare u Dubrovniku.³² Naime, tiskar Carlo Anton Occhi odlučio je 1783. godine u sklopu serije "ilirskih" pisaca u razdoblju do 15. do 18. stoljeća reprintirati izdanje talijanskih pjesama spomenutih renesansnih akademičara Savina de Bobalija i Miha Monaldija pod nazivom *Rime del nobil uomo s. Savino de Bobali Sordo, e del sig Michele Monaldi; dedicate all'Eccelso Senato della Repubblica di Ragusa* (Dubrovnik: Carlo Antonio Occhi, 1783.). Fortis je u svom prikazu javno ocijenio da je većina soneta dosadna i neinspirativna te "...da se mora smatrati sigurnim da će sretni dubrovački umovi iskoristiti novu tiskaru kako bi javnosti predali djela bolja od ovih i dostojnija stoljeća Staya, Kunića i Boškovića koji istovremeno čine toliku čast svojoj slavnoj Domovini, i da će se na ruševinama Akademije dangubijeh (*Accademia degli Oziosi*) uzdignuti jedna [Akademija] Složnih (*Accademia di Concordi*),³³ koja će se baviti egzaktnijim i korisnijim stvarima od 'petrarkerija'".³⁴

Upravo je Alberto Fortis bio jedan od poticatelja osnivanja dubrovačkog Domoljubnog društva koji je tu ideju i potrebu javno iznio u objavljenim pismima upućenima mladom i nadarenom dubrovačkom vlastelinu Tomu Bassegliju (1756.-1806.).³⁵ Njega su roditelji

³¹ T. Shek Brnardić, "Intelektualni razvoj", 195.

³² Žarko Muljačić, "Iz korespondencije Alberta Fortisa", *Građa za povijest književnosti hrvatske* 23 (1952.), 84; isti, "Miho Sorkočević i talijanski prosvjetitelji", 10; Smiljka Malinar, "The Eastern Coast of the Adriatic in the Journals of Elisabetta Caminer", *Studia Romanica et Anglicana Zagrabienisa* 63 (2018.), 106. Anonimna recenzija objavljena je u *Nuovo giornale enciclopedico* 1 (1784.), 16–20.

³³ Fortis vjerojatno misli na Akademiju složnih (*Accademia dei Concordi*) u Rovigu, koja je doduše također bila renesansnog podrijetla, ali je početkom 18. stoljeća došla pod pokroviteljstvo mletačkog senata (dakle, imala je državnu potporu) i na svojim se sastancima bavila praktičnim stvarima u znanosti i poljoprivredi. Nicolò Biscaccia, *Accademia dei Concordi in Rovigo*, Venezia: Pietro Naratovich, 1846., 20.

³⁴ *E da tener per certo, che i felici ingegni Ragusei profiteranno della nuova Stamperia per dare al pubblico produzioni migliori di queste e più degne del secolo degli Stay, de' Kunich, dei Boscovich, che fanno tanto onore contemporaneamente alla illustre lor Patria, e che se su le rovine dell'Accademia degli Oziosi ne risorgerà una di Concordi, essa si occuperà d'oggetti assai più solidi e utili che le Petrarcherie*. Fortisov prikaz u *Nuovo giornale enciclopedico* 1 (1784.), 19–20, citirano u: Ž. Muljačić, "Iz korespondencije Alberta Fortisa", 84. U doba prosvjetiteljstva i dinamike napretka koje je ono donijelo sa sobom, dokoličarenje se počelo smatrati nedostatkom, pa Ruđer Bošković piše bratu Božu: "Dokolica je najgora stvar (*L'ozio è una pessima cosa*)". Slavica Stojan, "Ljetnikovci Rijeke dubrovačke", *Vijenac* 636–638 (2018.), <https://www.matica.hr/vijenac/636%20-%20638/ljetnikovci-rijeka-dubrovacke-28117/> (pristupljeno 12. svibnja 2023.).

³⁵ Žarko Muljačić najviše je istraživao ovog značajnog hrvatskog prosvjetitelja. Vidi isti, *Tomo Bassegli. Predstavnik prosvjećenja u Dubrovniku*, doktorska disertacija, Zagreb, 1955., koja je objavljena u skraćenoj verziji kao *Tomo Basljević-Baselji, predstavnik prosvjećenja u Dubrovniku*, Beograd: Naučno delo, 1958. O Basseglijevoj ideji Ilirske Republike vidi kod Teodora Shek Brnardić, "Tomo Bassegli: Patriotic Musings", u: *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe, I, Late Enlightenment – Emergence of the Modern 'National Idea'*, ur. Balázs Trencsényi i Michal Kopeček, Budapest: CEU Press, 2006., 312–315.

Jakob Bassegli (1720.-1805.) i Kata Bassegli rođ. Sorgo (1729.-1792.) te majčin učeni brat Miho Sorgo poslali na studij prava; ne na neko talijansko katoličko sveučilište poput Bologne ili Padove, kako je bilo uobičajeno, već u republikansku Švicarsku, u protestantski Bern.³⁶ Blizinu s Njemačkom mladi je Bassegli iskoristio za premještanje na sveučilište u Göttingenu, a poslije i odlazak u Beč gdje se i oženio Mariom (Mimi) von Born, kćeri poznatog mineraloga i slobodnog zidara Ignaza von Borna (1742.-1791.).³⁷ Taj je za Dubrovčane sasvim neuobičajeni *grand tour* trebao poslužiti za upoznavanje razvijenijih srednjoeuropskih sredina i transfer korisnih znanja koje je mladić trebao prenijeti u svoju domovinu. Premda je iz pisama jasno da mu je ujak Miho već 1785. godine natuknuo potrebu za osnivanjem društva kakvo je za Dubrovnik sugerirao Fortis, do osnutka društva došlo je tek 1793. godine, nakon što se Tomo Bassegli vratio u Dubrovnik. Nažalost, za razliku od Akademije dangubijeh, društvo se sastajalo tek godinu dana.

Osnutak i članovi Domoljubnog društva

Želim da se nakon Vašeg dolaska napravi udruženje s nešto malo knjiga i nekolicinom ljudi kako bismo stupili u kontakt i barem na razini ideje komunicirali s ostatkom kulturne Europe... Mi nismo najsretnije pozicionirani za iskrcavanje znanstvenih materijala koji onda postaju predmet odbojnosti ili prezira netom nakon svoga dolaska. Znam samo jednu jedinu zemlju na svijetu u kojoj je još [uvijek] potrebno opravdavati dobru filozofiju od zlobnih optužbi budala.³⁸

Prvu vijest o tome da je vlastelin Miho Sorgo osnovao Domoljubno društvo donio je 1834. godine pjesnik i komediograf Vlaho Stulli (1768.-1843.) koji je Sorga osobno

³⁶ Prema Žarku Muljačiću roditelji su Tomu u pismu od 17. svibnja 1781. predlagali da po savjetu Ruđera Boškovića, koji je bio prijatelj obitelji Sorgo, studira u Fribourgu (Ž. Muljačić, "Iz korespondencije", 79). Godine 1763. u Fribourgu je osnovana Akademija za pravnu znanost u svrhu visoke naobrazbe mladića iz katoličkog dijela Švicarske.

³⁷ Zbog tog je braka, koji je u međuvremenu propao bijegom supruge Mimi, u Dubrovniku imao podosta problema. O tome vidi Žarko Muljačić, "Tomo Baseljić u Beču", *Dubrovački horizonti* 27/36 (1996.), 71-80; Helmut W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830): Biographie einer emanzipierten Österreicherin in einer Übergangszeit*, Berlin: Pro Business, 2013. Na Flügelovoj monografiji temelji se i rad Viktorije Franić Tomić, "Prilozi za biografiju Mimi von Born, supruge hrvatskog prosvjetitelja Tome Basseglja", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 56/1 (2018.), 299-361. Velški povjesničar Jonathan Singerton piše suvremenu Miminu biografiju temeljenu na arhivskim izvorima pod radnim naslovom *Beginning Her World Anew: Maria von Born* (u pripremi).

³⁸ *Voglio che dopo il vostro arrivo si faccia una alleanza con alcuni pochi libri e pochi uomini onde mettersi in corrente e comunicare almeno in idea col rimanente dell'Europa colta ... Noi siamo sinistramente situati per l'approdo de' scientifici materiali, che sono poi oggetto di aversione (!) o di disprezzo dopo il loro salvo arrivo. Io conosco un unico paese al mondo, in cui è ancora necessario di giustificare la buona filosofia delle imputazioni maligne de scocchi ...* Pismo Miha Sorga Tomu Basseglju od 21. svibnja 1785. Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-254, Arhiv obitelji Bassegli-Gozze, kut. 12, omot C2/10. Djelomično citirano kod Ž. Muljačić, "Dva priloga", 321.

poznao i bio autor njegove prve biografije.³⁹ Prema njegovu mišljenju, Sorgo je osnovao jedno takvo udruženje jer je zbog neke bolesti morao naći načina da "veselije provodi svoje dane".⁴⁰ U tu je svrhu ustanovio u vlastitoj rezidenciji "akademiju" sastavljenu od "vrlo dragih prijatelja i učenih ljudi" koji su ublažavali njegove zdravstvene tegobe izlaganjima u prozi i stihovima.⁴¹ Ta je bolest bila pogoršana "gorčinom" događaja iz Mihova "javnog i privatnog života".⁴² Uz političke neuspjehe,⁴³ velik mu je udarac moralo zadati samoubojstvo brata Luke koji je skočio s prozora trećega kata obiteljske palače 11. rujna 1789. godine. Iza njega su ostale supruga, četiri kćeri i sin Antun o čijem je obrazovanju nastavio skrbiti upravo Miho. Odabrano društvo najvjerojatnije se okupljalo u "veličanstvenoj knjižnici" u palači Sorgovih⁴⁴ na Pustijerni (danas Biskupska palača), koja je već bila na glasu zbog svoga bogatstva.⁴⁵ I sam ju je Miho, skrasivši se u Dubrovniku nakon mnogih privatnih i diplomatskih putovanja po Italiji, netom prije dao

³⁹ Vlaho Stulli, "(Michele Antonio) Sorgo", 416-417. Ova inicijativa u obitelji Sorgo nije bila nova jer su se u njihovoj palači i ljetnikovcima već prije okupljali učenici ljudi, počevši s Mihovim djedom Lukom Sorgo koji je ugošćivao "akademike Dangubiju" u toj istoj palači, a koji je bio akademijin član zajedno sa svoja dva sina, Antunom i Mihom. M. Deanović, "Odrzi talijanske akademije", 45-46. Također, njihov rođak Marin Orsatov Sorgo (1762.-1761.) u svojem je skromnom ljetnikovcu u Mokošici ugostio 1743. godine slavnoga Ruđera Boškovića. On je prema vlastitim riječima upravo u društvu Sorga i ostalih vlastelina koji su se amaterski zanimali za fiziku i matematiku najjasnije vidio svoju teoriju sila. S. Stojan, "Ljetnikovci Rijeke Dubrovačke", 2018. Ti zatvoreni susreti izazivali su sumnju i podozrivost kod predstavnika Katoličke crkve, pa su čak bili prijavljeni u Vatikanu kao slobodnozidarske aktivnosti, koje je papa baš u to doba proskribirao. Karl Kovač, "Zanovićeve škole i framasunstvo u Dubrovniku", *List Dubrovačke biskupije* 12/5 (1913.), 56-57. O povijesti i granama obitelji Sorgo vidi Stjepan Čosić i Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2005., 204-211.

⁴⁰ Prve su se sjednice Društva najvjerojatnije održale tijekom veljače 1793. godine jer se u prvom održanom govoru spominje nedavna (*ultimamente*) smrt učenoga Frana Staya koji je umro 10. veljače 1793. Miho Sorgo, *Elogio dell'Abate Francesco Stay*, Dubrovnik: Carlo Occhi, 1793., 6. Inače, Miho Sorgo je zbog bolesti često posjećivao talijanska termalna lječilišta, a s jednog takvog putovanja u umbrijsko lječilište Nocera objavio je i putopisno pismo o ljekovitosti voda. [Miho Sorgo], "Lettera del sig. Co: Michele di Sorgo Patrizio Raguseo, al Sig. Co: Ferdinando Gualdo Vicentino, intorno ai Bagni di Nocera", *Nuovo giornale enciclopedico* (lipanj 1788.), 76-80 i Ž. Muljačić, "Miho Sorokočević i talijanski prosvjetitelji", 12.

⁴¹ V. Stulli, "Michele Antonio Sorgo", 417. Sorgovu inicijativu spominje i komentar na prvoj strani rukopisa "zagrebačkoga" govora o znanstvenim društvima u obiteljskom fondu Kaznačić u Arhivu HAZU: "Discorso pronunziato nella 1a sessione di una Accademia (!) letteraria che progettarono di stabilire diversi amici, in Casa della Sig: Sorgo ad impulsione e persuasione del N. U. il Sig: Conte Michele di Sorgo. La quale accademia dopo una decina di sessioni dovette (!) disgraziatamente sopprimersi per cedere alla malignità de tempi perversi che anche le virtuose istituzioni fanno denigrare, accusare, e render sospette". HR-AHAZU-7 /XV 21/ B V 8, f. 1r.

⁴² Tomaso Chersa, *Della vita e delle opere di monsignore Giorgio Ferrich*, Dubrovnik: Antonio Martecchini, 37.

⁴³ Muljačić spominje veliko nezadovoljstvo u redovima stranke salamankeza kad se u Dubrovniku 1783. godine pročulo o vezama braće Sorgo s Bečom. Navodno je Miha Sorga napao fizički i sam knez Baldo Gozde, a bio je i psovan. Izgleda da braća Sorgo, koja su nastojala držati poziciju centra između dvije stranke, nisu bili osobito popularni zbog oslanjanja na austrijskog cara Josipa II., a i osobnih mana. Nakon propasti "trećeg puta", Sorgo je otišao tri godine u Italiju (1786.-1788.) i poslije opet 1791. godine. Ž. Muljačić, "O strankama u starom Dubrovniku", 35-36 i isti, "Miho Sorgo i talijanski prosvjetitelji", 13.

⁴⁴ Miho, koji je ostao neženja, živio je ondje s bratom Lukom i njegovom ženom i djecom.

⁴⁵ M. Novak, "Dubrovnik u drugoj polovici", 145.

urediti objesivši po zidu portrete Dubrovčana koji su se istaknuli u znanosti i umjetnosti.⁴⁶ Mihova inicijativa ne treba čuditi jer su i on i njegov brat Luka bili diplomati, a ujedno i kozmopoliti koji su bili dobro umreženi i imali veze s talijanskom i austrijskom elitom. Također, u Dubrovniku su okupljali oko sebe rodbinu i prijatelje iz redova vlastele koji su bili sličnih afiniteta i otvorenosti prema novim trendovima.⁴⁷

Miho je bio član rimske Arkadije. Na svojim je putovanjima, kako je spomenuto, bio rado viđen gost u poznatim talijanskim književnim salonima. Bio je također i dopisni član padovanske Akademije znanosti (*Accademia delle scienze*).⁴⁸ O njemu je Fortis, njegov intimni poznavatelj i prijatelj, zapisao da je jako omiljen i da je u svim talijanskim gradovima u kojima je boravio ostavljao u raznim društvima izuzetno dobar dojam. Vrlo učen, elokventan i okretan u razgovoru, mnoge je ostavljao oduševljene. Po svoj prilici bio je skroman, pa je bilo slabo poznato da on "rado piše u ilirskim stihovima, da se pomalo ugodno druži s talijanskim muzama i da se majstorski bavi latinskom poezijom, a da ga ove vježbe ne odvlače od brige upravljanja [državom] ili od ozbiljnijih nauka".⁴⁹ Doista, Sorga su zanimale u prvom redu domovinske starine (*gran genio per le antichità*), pa se uz izdavanje dubrovačkih povijesnih knjiga zanimao i za "ilirski", tj. slavenski jezik,⁵⁰ bavio se pomalo i arheologijom Epidaura,⁵¹ a namjera mu je bila izdati i priručnik domovinskog, tj. dubrovačkog prava.⁵² Također, u domovini je u duhu prosvjetiteljstva podizao svijest o istaknutim Dubrovčanima, pa je napisao i objavio pohvalne govore učenjaka Frana Staya i Rajmunda Kunića,⁵³ a sam je Ruđer Bošković upravo njemu htio ostaviti sve svoje rukopise.⁵⁴

⁴⁶ Ž. Muljačić, "Dva priloga povijesti", 322. O slikama vidi Kruno Prijatelj, "O portretu Rajmunda Kunića", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 34 (1996.), 207-214.

⁴⁷ S. Stojan, *U salonu* i "Kulturni krug", *passim*.

⁴⁸ Ž. Muljačić, "Miho Sorkočević i talijanski prosvjetitelji", *passim* i Žarko Muljačić, "Kako je A. Fortis pripremao za drugo francusko izdanje *Puti po Dalmaciji* novo poglavlje o Dubrovniku", *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku* 17 (1979.), 245-246.

⁴⁹ Pismo Alberta Fortisa Elisabetti Caminèr Turra objavljeno kao "Lettera del Sig. Alberto Fortis alla Compilatrice del Giornale", *Giornale Enciclopedico* 3 (ožujak 1781.), 33-41, objavljeno u: Žarko Muljačić, "Jedan članak Alberta Fortisa u vezi s Dubrovnikom", *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 34 (1968.), 40-42.

⁵⁰ Vidi bilj. 9.

⁵¹ U svom najvažnijem djelu o dubrovačkim starinama Appendini ističe Sorgove velike zasluge oko iskapanja epidaurskih natpisa koje je on dao izložiti u cavtatskoj gradskoj vijećnici, a čiji je sadržaj objavio u latinski pisanim bilješkama izdanja djela Ludovika Crijevića Tuberona *Commentariolus L. Cervarii Tuberonis de origine et incremento urbis*, Dubrovnik: Andrea Trevisan, 1790., 51-59. Francesco Maria Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de' Ragusei divise in due tomi e dedicate all' Eccelso Senato della Repubblica di Ragusa*, 1, Dubrovnik: Antonio Martecchini, 1802., 44-45 i 49 i isti, *Povijesno-kritičke bilješke o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana*, prev. Ante Šoljić, Dubrovnik: Matica hrvatska - ogranak Dubrovnik, 2016., 86-90.

⁵² Ž. Muljačić, "Iz korespondencije", 100. Ovi interesi pobijaju mišljenje ranijih književnih povjesničara da je Sorgo bio samo *bel esprit*, *bonvivant* i Arkađanin u duši kojeg je književnost zanimala radi zabave. Usp. "Više *bel esprit* nego pisac, Miho Sorgo je i akademiju shvaćao više kao rasonodu nego kao ozbiljan posao" R. Maixner, "O akademiji", 60.

⁵³ M. Sorgo, *Elogio dell'Abate Francesco Stay* i isti, *Elogio dell'abate Raimondo Cunich*, [Dubrovnik, 1795].

⁵⁴ V. Stulli, "Michele Antonio Sorgo", 416.

Sorgu je u zamisli osnivanja znanstvenog društva glavni oslonac bio nećak Tomo Bassegli. On se nakon nesretnog raspada braka s Mimi von Born vratio u Dubrovnik u ljeto 1792. godine. Nakon višemjesečnog žalovanja zbog smrti sina jedinca, koji se razbolio na povratku u domovinu, bio je spreman preuzeti javne službe, ali i pomoći ujaku da osnuje društvo "domoljubno-općekorisnoga tipa" (*patriotisch-gemeinnützig*), poput onih koje je upoznao u Švicarskoj i Njemačkoj. Još je Alberto Fortis, koji je bio glavni promicatelj Tomova studiranja prava u republikanskoj Švicarskoj konfederaciji, i to u protestantskom Bernu gdje je imao mnogo veza,⁵⁵ Tomu namijenio ulogu glavnog reformatora po povratku u domovinu. Program reformi u Dubrovačkoj Republici obznanio je u putopisnom pismu o mineraloškim otkrićima u Kalabriji, koje je poslao Tomu 30. listopada 1783. godine.⁵⁶ To su pismo Tomo i njegov tast Ignaz von Born dali prevesti i objaviti 1787./88. u njemačkom časopisu *Der teutsche Merkur* jer ga zbog kritike Katoličke crkve talijanska cenzura u Napulju ne bi propustila. U pismu izričito naglašava potrebu osnivanja znanstvenoga društva u Dubrovniku: "Sada ovome gradu nedostaje još jedna akademija korisne i domoljubne učenosti koja bi bila središte znanja cijele nacije." Napominje da zna da su u prošlosti postojale akademije, ali da su se one bavile pjesništvom, a da sada treba "sakupiti društvo vrijedno našega stoljeća u kojem bi se raspravljalo o ozbiljnim temama, tj. o [lijepim] umjetnosti[ma], trgovini i povijesti Dubrovnika".⁵⁷

Tomove vlastite misli o domoljubnom društvu nalazimo u njegovim bilješkama. Među sanjarijama o reformi Dubrovačke Republike, Bassegli - zaljubljenik u prirodne znanosti, fiziku, kemiju i matematiku - izrijeком je spomenuo njemačke i švicarske modele domoljubnih društava na koje bi se trebalo ugledati. Uz društvo zamišlja i osnivanje malene knjižnice, prirodoslovnog muzeja i kabineta fizičkih instrumenata, što je bio uobičajeni standard. Takvo jedno društvo učinilo bi puno za "javno obrazovanje i kulturu nacije". Iz ovoga se čini da su Miho Sorgo i on ozbiljno razmišljali o formalnom

⁵⁵ Ž. Muljačić, *Tomo Basiljević-Baselji*, 10.

⁵⁶ Šest pisama Fortis je dao 1784. objaviti najprije u Napulju u originalnoj talijanskoj verziji s posvetom Mihu Sorgu. A. Fortis, *Lettere geografico-fisiche*, iii.

⁵⁷ ... nun fehlte dieser Stadt noch eine Akademie der nützlichen und vaterländischen Gelehrsamkeit, die der Mittelpunkt des Wissens der Nation würde. Alberto Fortis, *Mineralogische Reisen durch Calabrien und Apulien von Alberto Fortis. In Briefen an den Grafen Thomas von Bassegli in Ragusa*, Weimar: in der Hoffmannschen Buchhandlung, 1788., 28-29. Tomo je najprije sam preveo ta pisma na njemački jezik i tražio izdavača još dok je bio u Švicarskoj. O ulozi objavljivanja tih pisama vidi Teodora Shek Brnardić, "Private letters, public interest: the roles of the published scientific correspondence in Central and Southeastern Europe", neobjavljeni referat na 15. međunarodnom kongresu International Society for Eighteenth Century Studies (ISECS), Edinburgh, 15. 7. 2019. Rudolf Maixner prvi se osvrnuo na njemačko izdanje ovih pisama u radu "O akademiji Miha Sorkočevića", 59, a njegovim tragom išao je Žrko Muljačić koji je pronašao talijansko izdanje i usporedio ga s njemačkim izdanjem. Vidi isti, "Dubrovačke teme u dvjema Fortisovim knjigama", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio lingvističko-filološki* 8/5 (1970.), 187-197 i reprint u zborniku radova *Iz dubrovačke prošlosti*, 55-74. Ja sam otkrila da su pisma na njemačkom jeziku najprije bila objavljivanja u časopisu *Der teutsche Merkur* u godištima 1787.-1788.

osnivanju društva, pa je Tomo čak planirao preko poznanika nabaviti statute društva Bernu čiji je rad očito poznao.⁵⁸ Tomo je imao iskustvo akademičara prirodoslovca: bio je prisutan na dvije sjednice Akademije u Padovi u lipnju 1781. godine gdje je slušao predavanje Alberta Fortisa o klijavosti zrna i tromjesečno izvješće Melchiorrea Cesarottija.⁵⁹ Godine 1783. bio je neko vrijeme član Fizikalnog društva u Lausanni (*La Société des sciences physiques de Lausanne*).⁶⁰ Sljedeće godine i Gospodarsko društvo (*La Société économique de Berne*) u Bernu imenovalo ga je svojim počasnim članom.⁶¹ Slobodnozidarsku društvenost iskusio je po prvi put u Baselu postavši članom slobodnozidarske lože "K savršenom prijateljstvu" (*Zur vollkommenen Freundschaft*), a u kolovozu 1785. godine nastavio je te aktivnosti u bečkoj loži "K istinskoj harmoniji" (*Zur wahren Eintracht*) svoga tasta Ignaza von Borna.⁶² O tome se, naravno, u njegovoj domovini nije smjelo ništa znati, premda se kasnije kriomice špekuliralo. Pretkraj života 1803. godine postao je korespondentom netom osnovanog portugalskog Književnog društva (*Sociedade Literaria Tubucciana*) iz Abrantesa koje je htjelo imati po dva ugledna dopisnika iz svih europskih glavnih gradova.⁶³

Švicarska, koja je u to vrijeme obilovala mnoštvom prosvjetiteljskih društava nastalih iz domoljubnih inicijativa (samo je u Baselu postojalo oko 13 različitih društava!)⁶⁴, iznimno je impresionirala Toma; on ju je smatrao svojom drugom domovinom.⁶⁵ Okupljanje ljudi u društvima i klubovima smatrao je dobrim jer su takva druženja oplemenjivala

⁵⁸ *Une société de personnes qui établiraient un petite bibliothèque à leur usage particulier, un musée d'histoire naturelle, un cabinet d'instruments physiques etc. contribueroit beaucoup à donner un ton pour l'éducation publique et pour la culture d'une nation. Telle est une société à Bremen (vjerojatno Bern, T.S.B.)... Je pourrais me procurer les loix de cette société dont on pourroit tirer parti pour un petit code d'une société analogue; Mainers pourroit me les procurer. Le code de la société de l'Hotel de Musique a Berne je l'avrai par W (vjerojatno Wyttenbach, Ž. M.). Tomo Bassegli, list u fasciklu *Plan de reforme de la République de Raguse idée par M. Th. De Bassegli Patricien de la même... Lan 1806*, § 8, Arhiv obitelji Bassegli, kut. 6, B2/12, citirano u: Ž. Muljačić, *Tomo Basilević-Baselli*, 33, bilj. 14*

⁵⁹ Ž. Muljačić, "Iz korespondencije", 79.

⁶⁰ O tome govori epigram Đura Ferića: *Cui puero praeceptor eram, suadente Diavolo / hunc pater ignotos misit Helvetios. / Lausonii hic primum, mox Bernae discit et Angli Gottinga urbs regis docta coronat opus*. Žarko Muljačić, "Tomo Baselić u Göttingenu", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 36 (1998.), 242-243.

⁶¹ Ž. Muljačić, *Tomo Bassegli*, doktorska disertacija, 57. U Arhivu Bassegli-Gozze nalazi se pismo Christophra Friedricha Freudenreicha od 29. srpnja 1784. iz Berna u kojem obavještava Basseglija da mu šalje diplomu ... *de membre Honoraire de cette société littéraire et patriotique*. Arhiv Bassegli-Gozze, A 17. Diplome u svežnjicu nema, u njemu je samo putovnica grada Berna.

⁶² *Die Protokolle der Wiener Freimaurerloge 'Zur wahren Eintracht'*, prir. Hans Josef Irmen, Frankfurt am Main: Peter Lang, 1994., 343.

⁶³ Basseglija je zajedno s Antunom Sorgom na tu časnu poziciju predložio Baldassare Radich. Pismo Tomu Bassegliju od 27. srpnja 1803. iz Lisabona. Uz pismo u Arhivu Bassegli-Gozze sačuvani su diploma i program rada dotične akademije, kut. 7, A 17.

⁶⁴ Ulrich Im Hof, "Der Sozietätsgedanke im 18. Jahrhundert", *Pietismus und Neuzeit* 7 (1981.), 9.

⁶⁵ Pismo Toma Basseglija sestri Deši od 1. listopada 1783. Pismo se nalazi u Arhivu Bassegli-Gozze, kut. 13, C2/11, a citirano je u: Anacleto Verecchia, "Un amico di Lichtenberg: Tommaso Bassegli", *Studi Germanici* 13 (1975.), 132.

ljude, zbližavala ih i činila da među njima cirkuliraju ideje i osjećaji. Prema njemu, društveno korisno bilo je sve što je pridonosilo recipročnom razjašnjavanju ideja, sve što je ljude činilo "mudrijima, kreposnijima, više prijateljski naklonjenima, povjerljivijima, jedinstvenima".⁶⁶ Domoljubno društvo kao važno sredstvo obrazovanja javnosti imalo je značajnu ulogu u Basseglijevu planu o reformi Dubrovačke Republike:⁶⁷

Cilj zanimanja domoljubnoga društva mora biti neumorni rad na općem dobru brisanjem predrasuda, prosvjetljavanjem nacije o njezinim istinskim interesima, širenjem prosvijećenosti, poboljšanjem studija, obrazovanjem klera koji će se baviti usavršavanjem povezanosti istinskih ideja o religiji s građanskim zakonima. Sve se radi malo po malo; vrijeme je ono koje sve ruši, sve reorganizira i regenerira... lako neću biti promatrač dobra koje bi dugoročno sigurno proizlazilo iz društva kakvo bi trebalo biti naše, iskreno želim da [ono] jednoga dana dobro napreduje u boljim vremenima. Kulturom i prosvjećivanjem dan za danom postajemo [sve] više ljudi... Ali kombinirane snage budala i luđaka opet će poraziti napore razuma još dugo vremena jer je ovim dvjema sortama [ljudi] najvažnije da stvari ostanu po starom.⁶⁸

Valja spomenuti da je pobornik ideje o osnivanju društva bio i svjetovni svećenik Đuro Ferić (1739.-1820.), učeni basnopisac i pjesnik pučkog podrijetla koji je prikupljao i prepisivao dubrovačku književnost na slavenskom jeziku. On je bio privatni učitelj Toma Basseglija i mnogih drugih mladih vlastelina te prijatelj i pomoćnik Miha Sorga pri izdavanju komentara povijesnog djela Ludovika Tuberona Crijevića *Komentari o mojemu vremenu* 1790. godine.⁶⁹ Ferić je poput Sorga bio član rimske Arkadije i još nekoliko talijanskih akademija. Njegov biograf, dubrovački književnik i diplomat Tomo Krša (1782.-1826.) napisao je za Ferića, citirajući nekog talijanskog pisca, da su za njega književni sastanci bili izuzetno korisni jer su nagonili ljude da zajedno veličaju i

⁶⁶ *Tout ce qui contribu à éclairer reciproquement leur conceptions; tout ce qui les rende plus sages, plus vertueux, plus aimables, plus confiants, plus unis; est fort utile pour le bien de la société en general. C'est dans ce point de vu que j'estime beaucoup les clubs et les assemblées.* Tomo Bassegli, "Clubs, assembles, sociétés", Arhiv Bassegli-Gozze, kut. 5, B2/7, kartular br. 10.

⁶⁷ O tom planu vidi T. Shek Brnardić, "Tomo Bassegli".

⁶⁸ *L'objet des occupations d'une société patriotique doit être de travailler sans relache au bien generale en derasinant les prejuges, d'éclairant la nation sur ses vrais interets, d'étendant les lumieres par l'amélioration des études, par l'instruction du clairgé de s'occuper de perfectionner la liaison de vraies idées de religion avec celles des loix civiles. Tout se fait peu a peu; le temps qui detruit tout, reordonne et regenere tout... Quoique je ne serai pas spectateur du bien qui a la longue résulterait surement d'une société telle que la notre devrait être, je souhaite sincerement que le bien prospere un jour dans de meilleurs temps. Avec la culture et les lumieres on devient tout le jour plus humain... Mais les forces combinees des sots et des coquins rendront vain encore pendant tres long temps tous les efforts de la raison, car c'est à ces deux classes surtout qu'il importe le plus que les choses restent sur l'ancien pied...* Tomo Bassegli, list u fasciklu *Plan de reforme de la République de Raguse idée par M. Th. De Bassegli Patricien de la même...* L'an 1806, § 8, Arhiv obitelji Bassegli, kut. 6, B2/12, citirano u: Ž. Muljačić, *Tomo Basiljević-Baselji*, 33, bilj. 14.

⁶⁹ V. Rezar, "Kratak prilog", 43.

oponašaju kreposno življenje. I da je zato uvelike poticao Miha Sorga da osnuje jedno takvo društvo u svojoj kući, gdje bi se okupljali malobrojni štovatelji nauka (*lettere*) koji bi u slobodi mogli govoriti o bilo kojem znanstvenom ili književnom predmetu, što bi im se više sviđalo. Krša ističe da je Sorgo udovoljio Feriću i da su se kod njega okupljali Dubrovčani, "koji su tražili čast i slavu djelima uma". Ferić je navodno na prvim susretima recitirao svoje prve basne.⁷⁰ Krša, koji je iz prve ruke mogao od Ferića čuti pojedinosti o Sorgovoj akademiji, ističe njezinu kratkotrajnost i razloge raspuštanja: "Ova akademija, iz koje su se - premda je bila privatna - već nazirala dobra za rast znanstvenih istraživanja (*incremento degli studi*) u Dubrovniku, tek što se formirala, već je morala biti raspuštena, krivnjom zavidnoga neznanja koje, suprotstavljajući se znanostima (*lettere*), te znanosti čini još vrjednijima poštovanja."⁷¹

Ostali članovi uključivali su osobe ne samo iz redova vlastele već i pučana. To je društveno miješanje - neuobičajeno za dubrovačku vlastelu - bilo u skladu s prosvjeteljskim postulatima koji su isticali zaslugu pred privilegijom rođenja. Ovakav meritokratski sustav bio je uobičajena pojava u institucijama javnosti i pogotovo u znanstvenim i umjetničkim društvima u kojima su znanje i vještine umjesto podrijetla donosile prestiž. Uz Sorga i Basseglia, predstavnik vlastele bio je i Mihov dobri prijatelj i politički istomišljenik, latinski satiričar, poliglot i pravnik Junije Resti (1755.-1814.).⁷² Iako protivnik francuskih filozofa i novotarija, Resti se svrstavao uz reformsku struju okupljenu oko Sorga i Basseglia koja je htjela prosvijetliti, a onda i na miran način reformirati Republiku. O Restijevu sudjelovanju u domoljubnom društvu piše talijanski pijarist i profesor retorike u dubrovačkoj gimnaziji, Franjo Marija Appendini (1768.-1837.). Appendini napominje da su on i Resti išli zajedno kod Miha Sorga (*illum adiremus*) "u određene dane triput mjesečno" dok je on bio živ i da je Resti pred njim izgovorio govor na talijanskom jeziku naslovljen "Rasprava o domoljublju" (*Discorso sul patriotismo*) u kojem je "izjednačio uzvišenost teme s čistoćom i elegancijom talijanskoga jezika; povrh toga pokazao je s kolikom se ljubavlju i privrženošću brinuo o svojoj domovini, dok se nastojao suprotstaviti zlima i nevoljama u Republici".⁷³

⁷⁰ T. Chersa, "Della vita e delle opere", 37-38. Ferić je 1794. godine objavio knjigu *Fabulae ab Illyricis adagiis desumptae* (*Basne preuzete iz ilirskih poslovice*), Dubrovnik: Andrea Trevisani, 1794., zbirku latinskih basni koje su se bazirale na narodnim poslovicama. Ferić je zagovarao umjetničku vrijednost didaktičke književnosti. Ivan Pederin, "Đuro Ferić kao pjesnik hrvatskih fiziokrata i jedan od začetnika hrvatskog narodnog preporoda", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 21 (1983.), 228.

⁷¹ T. Chersa, "Della vita e delle opere", 38.

⁷² O njemu vidi Zdenka Janeković Römer, "Ladanjska Arkadija Junija Antunova de Resti (1755.-1814.) - utočište starog svijeta", *Peristil* 56 (2013.), 207-212.

⁷³ F. M. Appendini, *De vita et scriptis Junii Antonii*, ix.

Uz Restija i Appendinija, od ostalih članova izvori potvrđuju talijanskoga kirurga u dubrovačkoj službi Michelangela Roinija,⁷⁴ koji je bio štićenik braće Sorgo, te nadarenog bolonjskog studenta medicine Luku Stullija, a član je najvjerojatnije bio i njegov brat Vlaho, Sorgov biograf.⁷⁵ Tomo Bassegli pozvao je kao dopisnog člana i učenog Stjepana Rajčevića iz Beča, kojega su osobno poznavali on i Ferić, a kojega je nagovarao da se javi s radom o trgovini žitom⁷⁶ jer je o tome Rajčević iz iskustva kao austrijski diplomatski predstavnik puno znao. Miho Sorgo pokušao je učlaniti i splitskog liječnika Julija Bajamontija, čiji je separat rada o plagijatima s područja fiziologije Roini pročitao na jednom sastanku. Sorgovo pismo upućeno Bajamontiju 4. ožujka 1794. ujedno je i zadnje spominjanje društva: "Kada najviše trebamo Vašu prisutnost, onda nam nedostaju čak i Vaša pisma. Nije to samo moja žalost, nego je zajednički dijelimo s Basseglijem, Restijem i s mnogim drugim prijateljima koji se sastaju jedanput tjedno da redom čitaju o bilo kakvom predmetu koji se odnosi na domovinu i državu. Vi nju [tj. Dubrovačku Republiku] volite i dovoljno poznajete, pa mislim da prijateljima nećete uskratiti pravo da Vas učine članom."⁷⁷ U palači Miha Sorga okupljali su se, dakle, i pripadnici vlastele i pučani podrijetlom Dubrovčani koji su u kasnijem razdoblju imali istaknutu društveno-kulturnu ulogu u gradu. Teme rasprava mogle su biti raznorazne, samo da su vezane za domovinu, tj. Dubrovačku Republiku. Svaki bi put netko pročitao neku raspravu, a ostali bi onda o tome raspravljali i donosili neki zaključak.

⁷⁴ O njemu kao članu Društva vidi posebno u: Ž. Muljačić, "Dva priloga", 334-339.

⁷⁵ Vlaho Stulli izričito napominje da je Miho Sorgo "ubrojio njegovog brata među svoje akademičare s vrlo ljubaznim pismom, kada je ovaj već otišao u Bolognu". V. Stulli, "Michele Antonio Sorgo", 417.

⁷⁶ U Državnom arhivu u Dubrovniku sačuvan je koncept Basseglijeva odgovora na Rajčevićovo pismo od 3. veljače 1793. u kojem mu spominje mogućnost izrade memoranduma o trgovini žitom. Pismo u fasciklu *Plan de reforme de la République de Raguse idée par M. Th. De Bassegli Patricien de la même... L'an 1806*, § 15, Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-253, Arhiv obitelji Bassegli, kut. 6, B2/12. Rajčević odgovara 3. travnja 1793., ali bez memoranduma. Arhiv obitelji Bassegli, kut. 11, C/10. Vidi i Ž. Muljačić, "Dva priloga", 328. O Rajčeviću vidi Frano Čale, "O Stjepanu Rajčeviću Dubrovčaninu", *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 3 (1955.), 193-198 i Castilia-Luminita Manea-Grgin, "Wallachian and Moldavian Boyars in the Travel Writings of Two Dubrovnik-Born Authors, Ruđer Bošković and Stjepan Rajčević (18th Century)", *Revue de l'Association Internationale d'Etudes du Sud Est Européen* 40-44 (2010.-2014.) [2014.], 125-144.

⁷⁷ *Quando si ha sempre maggior bisogno della vostra presenza, si manca perfino di lettere. Questa è una doglianza che non l'ho io solo in bocca, ma che m'è comune co' Bassegli, con Resti e diversi altri amici che si radunano una volta alla settimana regolarmente per leggere successivamente ciascuno una comunicazione (?) su qualsivoglia soggetto, che abbia relazione cola (!) Patria e col paese. Voi lo amate e conoscete abbastanza e però non potete negarvi alla brama de vostri amici di avervi per aggregato e socio enlla loro giudiziosa e giovevole intrapresa.* Arheološki muzej u Splitu, Ostavština Julija Bajamontija, 49 h 1/1, citirano u: Ž. Muljačić, "Dva priloga", 330, a osuvremenjeni prijevod citiran u: Ivan Milčetić, "Dr. Julije Bajamonti i njegova djela", *Rad JAZU* 192 (1912.), 245-246. Ostali članovi koje spominje Josip Bersa, tj. Alberto Fortis, Franjo Stay, Marin Martellini i Brno Zamagna, nisu potvrđeni u izvorima, što ne znači da nisu bili. Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike 1800.-1880.* Hannover: Hrvatski zapisnik, 2002., 168. Također, članovi su mogli biti i Mihov mladi nećak Antun Sorgo i njegov prijatelj francuskog podrijetla Marko Bruerević (Marc Bruère Desrivaux), sin francuskoga konzula u Dubrovniku.

Govori - vapaji za reformom malene republike

O kojim su to temama razgovarali Sorgovi akademičari? U čemu se sastojalo njihovo domoljublje? Historijski antropolog Richard van Dülmen definira kao "domoljubna" sva ona društva "koja žele djelovati u općekorisnom i praktičnom smislu iz domoljubnih ili moralnih interesa, dakle, koja nisu htjela producirati učeno, već korisno znanje, te širiti i primjenjivati, tj. prenositi u praksu društvenog života nove znanstveno-praktične spoznaje".⁷⁸ Ideja domoljublja kao društvene vrline vezivala se uz filozofiju prosvjetiteljstva i domoljubi su se smatrali najprosvjetljenijim dijelom društva.⁷⁹ Ključne riječi u jeziku ovoga novoga domoljublja bile su "javna sreća", "javna korist" i "opće dobro".⁸⁰ Djelovanje prosvjetljenih domoljuba bilo je, dakle, vezano uz sreću/usrećivanje, tj. poboljšanje života šire zajednice, u sklopu čega su se osnivala razna domoljubna ili općekorisna društva koja su okupljala istomišljenike iz različitih društvenih slojeva.

Treba istaknuti da naziv dubrovačkog "Domoljubnog društva" nije bio formalnoga karaktera, već se radi o prijevodu francuskih izraza u sačuvanim govorima Toma Basseglija. On u oba svoja sačuvana govora na francuskom jeziku započinje obraćanje spominjanjem Domoljubnog društva (*la société patriotique*): "Domoljubno društvo, gospodo, kakvo ste vi osnovali, svojim nazivom, a još više žarom koji vas pokreće, najavljuje da je ljubav prema javnoj korisnosti glavni cilj vašeg udruživanja";⁸¹ "Prijatelji moji! Domoljubno društvo, kakvim ste htjeli nazvati ovo naše, trebalo bi imati u vidu samo javnu korist i opću dobrobit naših sunarodnjaka".⁸² Kao što je već rečeno, njegovo iskustvo boravka u Švicarskoj dalo mu je priliku da spozna što to znači "domoljubni duh" koji izgrađuje zajednicu u kojoj se živi, pa tako i sam koncept "domoljublja" koji koristi.

Bassegli je poznao djelo slobodoumnog slobodnog zidara Carla Antonija Pilata (1733.-1802.) u kojem on opisuje putovanje po Europi, a među ostalim i po Švicarskoj konfederaciji:

Svi su kantoni puni muškaraca muške i republikanske vrline, Švicarci su jedini narod od svih suvremenih ljudi koji poznaju i prakticiraju ovu vrlinu koja se naziva ljubav prema domovini, o kojoj drugi narodi i ne znaju kako stvoriti predodžbu.

⁷⁸ Richard van Dülmen, *Die Gesellschaft der Aufklärer. Zur bürgerlichen Emanzipation und aufklärerischen Kultur in Deutschland*, Frankfurt am Main: Fischer, 1996., 67 i 69.

⁷⁹ Werner Krauss, "Patriote, 'patriotique', 'patriotisme' à la fin de l'Ancien Régime", u: *The Age of Enlightenment. Studies presented to Theodore Besterman*, ur. W. H. Barber, Edinburgh: University Court of the University of St. Andrews, 1967., 391.

⁸⁰ T. Shek Brnardić, "Modalities of Enlightened Patriotism", 634.

⁸¹ *Un Société Patriotique, Messieurs, telle que vous avez constitué la votre annonce par son titre et plus encore par le zèle qui vous anime que l'amour de l'utilité publique est le but principal de votre reunion*. Tomo Bassegli "Discours sur l'utilité publique", u: Ž. Muljačić, *Tomo Basiljević-Baselji*, 95; original u Arhivu Bassegli, kut. 2, B2/7. Govor je preveden kao "Rasprava o javnoj korisnosti (prev. Romana Horvat)", *Kolo* 4 (2004.), 260-269.

⁸² *Mes amis! Une société patriotique, tel que vous avez voulu nommé la notre, ne doit avoir en vue que l'utilité publique, et le bien être general de nos compatriotes*. Tomo Bassegli, "Des causes de la pauvreté et de la mendicité dans notre pays, et des moyens d' y remédier", u: Ž. Muljačić, *Tomo Basiljević-Baselji*, 103. Arhiv Bassegli-Gozze, kut. 6, B2/12. Francuski izvornik objavljen u: Ž. Muljačić, *Tomo Basiljević-Baselji*, 103-105.

Takve građane u velikom broju vidimo posebno u Zürichu, Bernu i Baselu. Postoje društva koja nemaju drugi cilj osim nastojanja kako usrećiti svoje sugrađane i kako da cvjetaju razne države konfederacije.⁸³

Pilati ističe da Švicarci njeguju mnogo znanosti i da imaju velik broj učenjaka koji imaju veliku slobodu u svojim studijima, tj. mogu se baviti onim za što imaju sklonosti. Posebno naglašava neka znanstvenici usmjeravaju svoja istraživanja, koliko god je to moguće, prema javnom dobru.⁸⁴ Za Basseglia, koji je potajno bio slobodni zidar,⁸⁵ upravo je javna korist trebala biti cilj rada Domoljubnog društva, što će biti tema njegova programatskoga govora.

Budući da iza Društva nije ostala nikakva arhiva, sporadičnim istraživanjima otkriveni su tekstovi govora za koje se pretpostavlja da su bili održani na sjednicama društva.⁸⁶ Zasad se znaju naslovi i rukopisi osam rasprava održanih na talijanskom i francuskom jeziku: 1) "Akademska rasprava. O posebnoj koristi književnih društava u malenim republikama" (*Discorso accademico. Della special utilità delle società letterarie ne piccoli paesi repubblicani*) anonimnog autora;⁸⁷ 2) "O odgoju koji pristoji našoj vlasteli u sadašnjim okolnostima" (*Dell'educazione che conviene ai Nostri Nobili nelle presenti circostanze*) anonimnog autora, datiran 16. ožujka 1793.;⁸⁸ 3) "Rasprava o domoljublju" (*Discorso*

---

⁸³ [Carlo Antonio Pilati], *Voyages en différens pays de l'Europe en 1774, 75, 76. Ou Lettres écrites de l'Allemagne, de la Suisse, de l'Italie, de Sicile et de Paris*, 1, La Haye: C. Plaat, 1777., 188.

⁸⁴ *Ibid.*, 189.

⁸⁵ O tome se spekuliralo, pa je bilo i denuncijacija. Ruža Radoš, "Lovac smrti i njezinih bolesti": Dubrovčanin Toma Basiljević (1756.-1806.)", u: *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*, ur. Lovorka Čoralčić et al., Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016., 328.

⁸⁶ Njih je zasigurno bilo više od desetak, kako navodi anonimni komentar na početku "zagrebačkoga" govora, jer Sorgo ističe redovitost susreta u pismu Bajamontiju od 4. ožujka 1794. Citirano u: Ž. Muljačić, "Dva priloga", 330.

⁸⁷ Govor spomenutoga naslova pronašao je 1952. godine Žarko Muljačić u zbirci dokumenata iz obitelji Bonda u arhivu Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku (vidi Ž. Muljačić, "Dva priloga", 320, bilj. 7), ali taj rukopis unatoč napornom traganju dosad nije pronađen u inventarima i rukopisnoj ostavštini Zavoda. Duplikat toga govora bez naslova, tj. koncept s puno ispravaka nalazi se u Arhivu HAZU u Zagrebu, u ostavštini Antuna Kaznačića, sig. XV 21/B V 8, a objavio ga je Rudolf Maixner te taj tekst koristimo u ovom radu. Vidi isti, "O akademiji", 62-27. Razlika između dviju verzija rukopisa jest u tome što se u Muljačićevu tekstu koristi termin "znanstvena društva" (*società scientifiche*), a kod Maixnera "književna društva" (*litterarie società*). Ž. Muljačić, "Dva priloga", 22, bilj. 19. Mi ćemo u tekstu koristiti termin "znanstvena društva" koja su karakteristična za prosvjetiteljsko razdoblje.

⁸⁸ Taj je govor uz prethodni pronašao Žarko Muljačić u zbirci dokumenata iz obitelji Bonda u arhivu Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku (vidi Ž. Muljačić, "Dva priloga", bilj. 7, 320), ali trenutno ni taj rukopis nije dostupan. Žarko Muljačić i Relja Seferović govor pripisuju pijaristu i pedagogu Franju Mariji Appendiniju koji je bio jedini nastavnik među akademičarima. Ž. Muljačić, "Dva priloga", 323 i R. Seferović, "Politička retorika", 316-323. Srpski književni povjesničar Predrag Stanojević ne slaže se s tom pretpostavkom zbog uporabe osobne zamjenice "mi" odnosno prvog lica množine uz imenice koje označavaju dubrovačku državu i plemstvo, kao i zbog kratkoće boravka u Dubrovniku u vrijeme držanja govora. Predrag Stanojević, *Književni istoričar Frančesko Marija Apendini*, prir. Irena Arsić, Beograd: Ars libri, 2013., 36. Prema našem mišljenju, izvjesnije je da je autor govora vjerojatno bio iskusni Đuro Ferić koji je bio kućni učitelj mnogim vlastelinčićima pa tako i Tomu Bassegliju (vidi bilj. 60), a radio je tri godine i kao profesor u dubrovačkoj gimnaziji te je bio dobro upoznat sa suvremenim obrazovnim prilikama.

sul patriotismo) Junija Restija, datiran 15. lipnja 1793.;⁸⁹ 4) "Rasprava o javnoj koristi" (*Discours sur l'utilité publique*) Toma Basseglja;⁹⁰ 5) "O novcu i izradi kovanica" (*Sur la monnoye et le monnoyage*) Toma Basseglja;⁹¹ 6) "O razlozima siromaštva i prosjačenja u našoj zemlji i načinima da se to popravi" (*Des causes de la pauvreté et de la mendacité dans notre pays et des moyens d'y remédier*) Toma Basseglja (nedovršeno);⁹² 7) "Elogij o opatu Franu Stayu" (*Elogio dell'Abate Francesco Stay*) Miha Sorga (tiskan u Dubrovniku u studenome 1793.);⁹³ 8) "Pismo gospodina doktora Julija Bajamontija presvijetlom ocu Giovambattistu da San Marino, članu više glasovitih akademija o pravim autorima nekih otkrića" (*Lettera del sig. dottor Giulio Bajamonti al chiariss. P. Giovambatista da S. Marino socio delle più illustri accademie sopra i veri autori di certe scoperte*) Julija Bajamontija koje je pročitao Michelangelo Roini (objavljeno u *Nuovo giornale enciclopedico* u siječnju 1793.).⁹⁴ Na prvim je sjednicama Đuro Ferić, kako je rečeno, čitao svoje basne, a u govoru o odgoju vlastele spominje se prethodni govor o tjelesnom odgoju koji nije sačuvan.⁹⁵ Također, Tomo Bassegli nagovarao je Stjepana Rajčevića da napiše memorandum o trgovini žitom o kojoj je Rajčević puno znao iz iskustva u austrijskoj službi.⁹⁶

U Društvu su se izmjenjivale znanstveno-književne teme i to se ogleda u repertoaru govornika. Dva se govora mogu smatrati programatskim jer govore o ciljevima društva:

---

⁸⁹ Rukopis toga govora dugo nije bio poznat, ali sam ga pronašla u Arhivu Male braće u Dubrovniku pod sig. 1144. O njegovu sadržaju pripremam poseban rad.

⁹⁰ Vidi bilj. 81.

⁹¹ Arhiv Bassegli-Gozze, kut. 6, B2/12. Bassegli kritizira zaostalost dubrovačke kovnice novca u kojoj se novčići kuju čekićem umjesto strojem kao u drugim zemljama. Ž. Muljačić, *Tomo Basiljević-Baselji*, 29, 53 i 58.

⁹² Vidi bilj. 82. Muljačić smatra da je taj govor vremenski vjerojatno bio održan prvi. Ž. Muljačić, *Tomo Basiljević-Baselji*, 34, bilj. 18.

⁹³ Na početku govora u prvoj bilješci piše da je rasprava bila pročitana na jednom od sastanka koji se svakog tjedna održavaju u piščevoj kući (*Questo discorso fu recitato in una delle adunanze che ogni settimana si tengono in casa dell'autore*), tj. na jednoj od sjednica Društva. Sorgo, *Elogio dell'Abate Francesco Stay*, 5.

⁹⁴ Roini spominje Juliju Bajamontiju u pismu od 29. travnja 1793. da je na zadnjoj sjednici pročitao njegovo tiskano pismo mletačkim novinarima u broju iz siječnja za koje se zna da ga je Bajamonti kao separat slao prijateljima. Ž. Muljačić, "Dva priloga", 327.

⁹⁵ *Riguardo al primo di questi abbiamo inteso nell'ultima nostra adunanza gli inconvenienti, e le assurdità al nostro paese proprie con sommo intendimento osservate*. Ž. Muljačić, "Dva priloga", 332.

⁹⁶ *Vous m'aviez parlé une fois d'un commerce de grain qui pouroit avoir lieu ici et être si utile à la nation et aux particuliers. Voudriez vous développer ses idées dans une espece de mémoire, et voudriez vous que nous faisons germer cette idée et que nous la cultivions ensemble. Quel bien on ne feroit pas au pays en y attirant une branche de commerce si essentielle*. Koncept pisma Toma Basseglja Stjepanu Rajčeviću. Vidi bilj. 76. U košuljici pod nazivom "Commerces actives et manufactures" u fasciklu *Plan de reforme de la République de Raguse idée par M. Th. De Bassegli Patricien de la même... L'an 1806* nalazi se i prijedlog osnivanja tvornice sukna u Dubrovačkoj Republici koji je predstavljen u obliku govora (*Ci obblighiamo, Eccellentissimi Signori, di piantare in questo stato, e mantenere per venti anni una fabbrica di panni e sua tintoria*). Arhiv obitelji Bassegli, kut. 6, B2/12. Tekst je ispravljan Bassegljevom rukom, ali rukopis je nalik Rajčevićevu. Možda ga je Bassegli pročitao u korigiranoj verziji na sastanku Domoljubnog društva ili kasnije pred Senatom, nakon što je postao senator.

govor o koristi književnih odnosno znanstvenih društava u malenim republikama anonimnog autora i govor o javnoj koristi autora Toma Basseglia, u kojem on javnu korist definira kao vrlinu koja je neraskidivo vezana uz ljubav prema čovječanstvu. Govor o domoljublju Junija Restija na teorijskoj razini nadopunjava te govore jer iz kuta prirodnog prava definira legitimnost i opravdanost domoljubnog osjećaja. Govor o odgoju mladih vlastelina, o iskorjenjivanju siromaštva i o kovanju novca već su konkretni prijedlozi rješavanja tekućih problema koji su tištali Dubrovačku Republiku. Za primjer pogledajmo prvi održani govor o znanstvenim društvima radnog naslova "Akademska rasprava. O posebnoj koristi književnih društava u malenim republikama".

U govoru o koristi znanstvenih društava, koji je izrekao neki vrlo mladi govornik - najmlađi u tom trenutku u društvu⁹⁷ - istražuju se politički, moralni i fizički argumenti u prilog osnutku jednog takvog društva u malenoj republici poput dubrovačke. Prema govorniku, svaka je institucija dobra koja ima pošteno podrijetlo, bavi se plemenitom stvari i ima krepostan cilj. Te uvjete ispunjavaju i znanstvena društva jer svoje podrijetlo duguju ljubavi prema znanostima, bave se njima i za cilj imaju širenje vlastitih i tuđih saznanja, na zajedničku dobrobit svijtu. S političke strane, ističe se da je u Dubrovniku oblik vladavine aristokratski i da je svaki vlastelin pozvan bdjeti nad općim dobrom nacije i upravljati državom. Međutim, i drugi su staleži (misli se na pučane) pozvani služiti državi u različitim službama, tako da se svi mogu nadati nekoj časti, što ih obvezuje da razvijaju svoje talente. Vlastelin mora znati u čemu se sastoje državni interesi, mora poznavati prepreke i sredstva za postizanje javne sreće. Da bi dostojno upravljao državom, on je obavezan pažljivo proučiti njezine običaje, prirodu i resurse. Da bi bio uspješan u izvršavanju obveza, potrebno je da se on već od prvih godina navikne u privatnim trenucima, kada ne obnaša dužnosti, dijeliti svoja razmišljanja i ideje s drugima. Teško da bi se onaj tko se u mladosti predaje užicima mogao razviti u ozbiljnog senatora koji zna razgovarati i argumentirati.

Svi koji pohađaju znanstvena društva vježbali bi upravo one sposobnosti potrebne za njihovu službu. Svaki član nikad ne bi krenuo u raspravu bez temeljite pripreme i naviknuo bi se na "jezik razuma i istine". Od tih rasprava svi bi imali koristi i stvorio bi se na neki način "kapital znanja i rasvjetljenja, rekao bih skoro, zajednički razum" iz kojeg bi svaki pojedinac mogao profitirati. Redovito pisanje rasprava vježbalo bi duh i povećavalo rječitost te osposobljavalo za razgovor o bilo kojoj temi bez straha. Političku korist znanstvenih društava govornik podcrtava spominjanjem republikanskog uzora u osobi Rimljanina Marka Tulija Cicerona, privatnoga građanina, državnika i velikog filozofa i govornika. On je u svojoj vili u Tuskulu imao trijem koji se nazivao "Akademija", kamo je svako popodne pozivao svoje drugove da raspravljaju o nekoj aktualnoj temi, od čega su nam ostale prekrasne "Rasprave u Tuskulu".

---

⁹⁷ ... *come fors' anche d' età tengo fra voi l'ultimo rango?*. R. Maixner, "O akademiji", 62. Možda Vlaho Stulli, koji je 1793. godine imao 25 godina. Njegov brat Luka, koji je bio mlađi, u to je vrijeme već otišao na studij u Bolognu.

S moralne pak strane, govornik uspoređuje monarhiju i aristokraciju te naglašava da su u monarhiji moć i autoritet koncentrirani u jednoj osobi, koja ima potrebu učiniti prosvijetljenom i kreposnom jedino samu sebe. Mali broj ljudi koji će biti ministri samo interpretiraju njezinu volju i savjetuju njezine prosudbe. S druge strane, u republikama je nužno da svi građani budu prosvijetljeni i kreposni jer svi, više ili manje, obnašaju ili mogu obnašati javne funkcije. To je tim više nužno ako se radi o skućenoj državi koja se prostire na malom prostoru kao što je dubrovačka. Za opći mir potrebna je velika doza "kreposne tolerancije i blagosti u ponašanju". U tu svrhu dobro je njegovati književnost i znanost jer svakodnevno iskustvo dokazuje "da su istinski prijatelji književnosti i znanosti blagoga i fleksibilnoga karaktera te da se lako prilagođavaju jedni drugima i pristaju živjeti u mirnom društvu". Nadalje se opisuje profil "istinskog literata" i "istinskog filozofa" koji ne zavidi znanju drugih i spreman je svoje znanje dijeliti. U tom kontekstu spominje se nedavna smrt opata Frana Staya, "najsavršenijeg uzora i istinskog prijatelja književnosti", koji je između ostaloga bio i primjer "tolerantne društvenosti" jer se slagao i s onima koji su bili dijametralno suprotnoga karaktera.⁹⁸

Što se tiče geografskog aspekta Dubrovnika, govornik se ukratko osvrće na njegovu izoliranost, koja ga je usmjerila na to da se oslanja na vlastite snage i njeguje vlastite talente:

Kamo god da se okrenem, vidim suho tlo, vrlo malo obrađeno i možda ne baš obradivo, vidim barbarske nacije koje nas okružuju, vidim uzburkano more koje nas razdvaja od kulturnih zemalja. Stoga svi naši resursi moraju izvirati iz nas samih. Što je manji napredak umijeća i znanja, tim se više toga mora napraviti. Poljoprivreda, trgovina, plovidba, sve je to u stanju gdje su druge nacije bile prije [nekoliko] stoljeća... Ako se njeguje talent nacije, za kratko će se vrijeme postići čudesan napredak.⁹⁹

Govornik zaključuje raspravu zagovaranjem individualnog pristupa u zalaganju za opće dobro i obrazovanju; neka se svatko potruđi proučiti svoje sklonosti i vlastite snage za stjecanje znanja i potiče njegovo širenje te uzajamno oponašanje. I neka svakome slava bude u korisnosti državi čiji je sastavni dio. U promicanju takve prakse znatnu

---

⁹⁸ *La vostra sincera emozione mi prova abbastanza che voi già capiste di chi io intenda dire del nostro di onorata memoria Francesco Stay. La morte in esso ci hà tolto il modello il più perfetto, del vero amico delle lettere, onde debolmente qui sopra mi sono provato di accennare i caratteri distintivi. Nessuno più di lui unì maggior modestia al vero merito, nessuno più sinceramente amò lo studio, e la verità, nessuno unì al sapere più innocenti costumi, e più tollerante sociabilità, essendo sempre stato la delizia, anche di quelli che a lui di opinione, e di carattere erano non solo dissimili, ma fors' anche diametralmente opposti. R. Maixner, "O akademiji", 66.*

⁹⁹ *Per ogni parte eh' io mi volga io vedo un arido suolo, pochissimo coltivato, e forse poco coltivabile, vedo delle barbare Nazioni, che ci circondano, vedo un mar tumultuoso che ci divide dai colti Paesi. Dunque tutte le nostre risorse devono emanar da noi medesimi; quanto meno di progresso hanno fatto le arti, e le cognizioni tanto più ce ne resta da fare. Agricoltura, Commercio, Navigazione tutto è ancor nello stato ove le altre nazioni erano addietro de secoli... Si coltivi il talento della nazione, e in breve farà meravigliosi progressi. Ibid., 67.*

ulogu bi imala upravo znanstvena društva. Na kraju upozorava na protivnike ovakvih nastojanja, tj. na "zlobu besposlenoga neznanja" (*la malignità dell' ignoranza oziosa*) koja bi mogla zatamniti zaslugu takvih institucija i baciti na njih sjenku podsmijeha, preko čega treba prijeći bez straha.¹⁰⁰

Zaključak: Sukobi dvaju domoljublja

Bez obzira na dobronamjernost ciljeva osnivača Domoljubnog društva, koji su željeli na miran način poboljšati stanje u kojem se nalazila njihova domovina, ono je bilo vrlo kratkoga vijeka. Na prvom listu zagrebačkoga govora nepoznata je ruka napisala da se akademija nakon desetak sjednica morala raspustiti "zbog zlobe pokvarenog vremena, koja znade i kreposne institucije ocrniti, optužiti i učiniti sumnjivima".¹⁰¹ Zadnji se put spominje u pismu Miha Sorga Juliju Bajamontiju 4. ožujka 1794. Prema Žarku Muljačiću, raspuštanje - koje je naređeno odozgo, tj. iz Velikog vijeća - bilo je mudro provocirano razmještanjem članova poput Toma Basseglija i Miha Sorga na administrativne dužnosti izvan Grada tako da ne mogu dolaziti na sjednice.¹⁰²

Valja primijetiti da su u srednjoeuropskim državama, pogotovo na njemačkom i švicarskom tlu, ovakva društva u praksi pokušavala primijeniti suvremene znanstvene spoznaje i služila su kao produžena ruka državnih institucija.¹⁰³ Međutim, u Dubrovačkoj Republici takva su se privatna nastojanja shvaćala kao vladina/politička opozicija,¹⁰⁴ pogotovo u razdoblju nakon Francuske revolucije. Dvije godine poslije i sam Sorgo kao "filozof-promatrač" umire od moždanog udara u revolucionarnom Parizu na rukama svoga prijatelja Alberta Fortisa,¹⁰⁵ a Društvo nije polučilo nikakve rezultate. Zašto je tome bilo tako?

Bez ulaženja u detaljniju političku analizu može se zaključiti da se ovdje radilo o sukobu između dvije vrste domoljublja: modernoga prosvijetljenoga i staroga vlasteoskoga. Naime, dubrovačko republikansko domoljublje, koje se temeljilo na čvrstom podupiranju neovisnosti Dubrovačke Republike i njezinoj *libertas* (slobodi),¹⁰⁶

---

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ *La quale Accademia dopo una Decina di sessioni dovette disgraziatamente sopprimersi per cedere alla malignità de tempi perversi che anche le virtuose istituzioni fanno denigrare, accusare, e render sospette. Ibid., 62.*

¹⁰² Ž. Muljačić, "Dva priloga", 329-330.

¹⁰³ Richard van Dülmen, *Die Gesellschaft der Aufklärer. Zur bürgerlichen Emanzipation und aufklärerischen Kultur in Deutschland*, Frankfurt am Main: Fischer, 1986., 67.

¹⁰⁴ Ivo Banac, "Tomo Baseljić i pitanje dubrovačkih 'Frančeza'", u: *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija / La République de Dubrovnik (Raguse) et la Révolution française*, ur. Miljenko Foretić, Dubrovnik: Matica hrvatska, 1996., 64.

¹⁰⁵ Žarko Muljačić, "Zašto je M. Sorkočević putovao 1796. g. u Pariz?", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 15-16 (1978.), 229-242.

¹⁰⁶ O dubrovačkoj koncepciji slobode vidi Lovro Kunčević, "Discourses on Liberty in early Modern Ragusa", u: *Freedom and the Construction of Europe*, ur. Quentin Skinner i Martin van Gelderen, Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 195-214.

bilo je zajednička identitetska oznaka cijele vlastele, koja je držala vlast u svojim rukama, ali i pučana koji su iz nje bili isključeni. Također, to drevno vlasteosko domoljublje uključivalo je "identifikaciju sa staleškom *skupnovladom*, [tj.] s Republikom koja je jamčila identitet vlastele".¹⁰⁷ Nasljedna aristokracija isključivala je pučane iz obnašanja vlasti i imala politički monopol, ali sve do kraja Republike ovaj društveni dualizam nije izazivao revolucionarne pobude koje bi išle u smjeru rušenja poretka.¹⁰⁸ Ipak, dubrovačka je aristokracija u 18. stoljeću bila podijeljena po stranačkoj liniji prvenstveno na temelju rodovske čistoće, odnosno pripadništva staroj i novoj vlasteli, tzv. "salamankezima" i "sorbonezima".¹⁰⁹ Salamankeški ogranak pokušavao je zadržati vlast u rukama i bio je unutar sebe podijeljen, a braća Luka i Miho Sorgo pokušali su sredinom 80-ih godina 18. stoljeća formirati tzv. "treću stranku" (u njoj je bio i član Društva Junije Resti) koja bi u suradnji sa sorbonezima provela blage reforme u Republici. Međutim, zbog optužbi o austrofilstvu i podrške Josipa II.¹¹⁰ u ratu s Osmanlijama, što je bilo protumačeno kao izdaja dubrovačke neutralnosti, taj se treći put raspao, a Luka Sorgo izvršio je samoubojstvo.¹¹¹

Može se reći da je staro vlasteosko domoljublje težilo zadržati stari poredak i stare zakone, što je bilo jedno od glavnih obilježja dubrovačkog političkog sustava. Naime, tijekom četiri i pol stoljeća dubrovačke neovisnosti nisu bile provedene nikakve ozbiljnije i radikalnije dubrovačke reforme.¹¹² Lovro Kunčević ističe da je konzervativizam bio jedna od ključnih vrijednosti dubrovačke političke kulture i da se radilo o uvjerenju "da su postojeće institucije, zakoni i običaji, naslijeđeni od predaka i iskušani tijekom vremena, bolji od bilo kakve inovacije". Štoviše, drevnost nekog običaja, zakona ili institucije bila je dokaz njihove kvalitete i dobar razlog da se to ne mijenja. Ideja kontinuiteta bila je duboko utkana u političku tradiciju, a bilo kakva inovacija ili novotarija imala je negativne konotacije.¹¹³

Tomo Bassegli, kao povratnik iz inozemstva i izraziti prosvjetitelj europskoga ranga, bio je posebno na meti konzervativnih vlastelina koji nisu imali razumijevanja za njegove

¹⁰⁷ Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2005., 99-100. Riječ "skupnovlada" je hrvatska inačica riječi "republika" nastala u 19. stoljeću.

¹⁰⁸ Taj se aspekt redovito ističe u hrvatskoj historiografiji o Dubrovniku. Vidi npr. Stjepan Ćosić, "Luka Stulli i dubrovačka književna baština", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 41 (2003.), 267.

¹⁰⁹ O etimologiji i sadržaju ovih termina vidi Ž. Muljačić, "O strankama u starom Dubrovniku" i isti, "Salamankezi i sorbonezi", te S. Ćosić i N. Vekarić, *Dubrovačka vlastela*.

¹¹⁰ Luka je bio dubrovački izaslanik u Beču na početku Josipove vladavine, a iz toga vremena ostao je njegov dnevnik koji je preveden na hrvatski jezik. *Luca Sorgo: Memoriae / Dnevnik Luke Sorkočevića*, prir. i prev. Katja Radoš-Perković, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2021.

¹¹¹ Ž. Muljačić, "Dva priloga", 32.

¹¹² L. Kunčević, *Vrijeme harmonije*, 121.

¹¹³ *Ibid.*, 118-119.

inovacije. U svojoj samoći Bassegli je sanjario i radio planove o reformi Dubrovačke Republike o čemu nam svjedoče njegovi rukopisi. Ideja modernog prosvjetljenog domoljublja bila je mirna promjena putem reforme, i u tom se smislu očekivala revolucija. "Prije nego što odgovorim na Vaše pitanje, želim li (ili ne) revoluciju kod nas, treba da se unaprijed složimo što se ima shvatiti *revolucijom*. Za mene je to promjena sadašnjeg političkog i vjerskog stanja, pa došlo do nje svejedno na koji način, ali ne, ako je to moguće, nasilno i bez prolijevanja krvi. Ja, naime, mnogo polažem na razliku između *revolucije* i *pobune*", rekao je Tomo Bassegli nepoznatom istražitelju otprilike u ljeto 1791. godine.¹¹⁴ Svijet prosvjetiteljstva bio je svijet u transformaciji, i dubrovačkim frankofilima, među koje se 90-ih godina 18. stoljeća ubrajao i Bassegli, nadu u promjene ulili su svojim dolaskom Napoleonovi Francuzi u svibnju 1806. godine. Međutim, uz promjene, došlo je i raspuštanje malene republike 1808. godine nakon čega nije bilo povratka. Ono što ostaje kao deziderat jest daljnje proučavanje govora Domoljubnog društva i u diskurzivnom i u konceptualnom smislu kao izvora za povijest dubrovačke republikanske političke misli ovog turbulentnog razdoblja.

---

¹¹⁴ Ž. Muljačić, "Dubrovački disident", 76 i 79.

THE ENLIGHTENMENT AT THE END OF THE REPUBLIC OF DUBROVNIK: PATRIOTIC SOCIETY (1793-1794) OF COUNT MIHO SORGO

TEODORA SHEK BRNARDIĆ

Summary

The Patriotic Society, founded in February 1793 by the learned Dubrovnik aristocrat Miho Sorgo (1739-1796), has been considered as the first true Enlightenment society in the Republic of Dubrovnik. Unlike the previous humanistic and baroque societies, which bore the name "academy" and were all dedicated to literary and linguistic topics, Sorgo's society of amateur scholars was focused on practicality and social engagement. This meant a critical attitude towards the reality of Dubrovnik, and especially towards the ruling aristocratic oligarchy gathered in the Senate, which held a monopoly in political decision-making. Although Europe was undergoing profound social and political transformations at the time, the static nature of Dubrovnik's conservative circles did not allow for any attempts at reform. Due to that, the society of reformists was very short-lived, lasting only a year. This paper provides an overview of academic sociability in Dubrovnik up to the eighteenth century, as well as the establishment and goals of the Patriotic Society and its members. Special attention is paid to the topics of preserved speeches and to the concept of enlightened and old aristocratic patriotism, as well as to the contribution of the aristocrat Tomo Bassegli, whose Enlightenment profile was formed during his studies in Switzerland and Germany.